

TOLLENS UIT ZIJN BRIEVEN GESCHETST
ALS DICHTER EN ALS KOOPMAN
DOOR
PROF. DR. J. VALCKENIER SURINGAR

FEITH ligt zeer bedenkelijk ziek. Hoogstwaarschijnlijk zal hij er niet van opkomen, 't geen mij ontzaglijk spijt. W(arnsinck) schreef mij gisteren in eenen brief: „„Ik ben met Van Hall overeengekomen om hier in Amsterdam niets afzonderlijks op den dood van onzen onvergetelijken vriend uit te geven. . . . Er moet een waardig gedenkteeken voor den waardigen man worden opgericht, afzonderlijke stukjes gaan verloren. Zeg dat plan eens aan Tollens. Willen de Rotterdammers zich met ons vereenigen, des te liever . . .”” „Aanstands begreep ik, dat zich nu wellicht een gelegenheid voor uw broeder opdeed, die hem als uitgever voor 't vervolg voordeelig kan aanbevelen. Ik sprak dus met Tollens er over. Hij gaf mij zijn woord en wil gaarne met mij en de Rotterdammers op den dood van onzen braven F. een vers maken om gezamenlijk in een bundel te worden uitgegeven bij G. T. N. Suringar . . .”

Zoo schreef in het begin van Februari 1824 de koopman-dichter J. L. Nierstrasz Jr. uit Amsterdam aan den verhandelaar-philanthroop W. H. Suringar te Leeuwarden; deze had toen nog zijne fabriek, waarvan het Friesch groen vooral een goeden naam had, en stond in handelsrelatie met den verhandelaar-dichter Tollens ¹⁾).

G. T. N. Suringar greep de gelegenheid, hem geboden, gretig aan: „ik ben te zeer getroffen voor Uwe belangstelling ten mijnent dan dat ik UEd. daarvoor niet reeds aanvanke-lijk mijnen dank zou betuigen . . . Eene zoodanige bemoei-jing in deze zaak . . . had ik niet durven verwachten. Het loopt nu alles heerlijk af . . . De uitvoering van dit werk is een stuk van ambitie. Ik althans stel er groote eere in, en zal

1) Zie over de hierboven en eenige der hierna genoemde personen het slot van dit artikel. Tevens wijs ik er hier op, dat de schrijfwijze der woorden, op enkele onbeduidende uitzonderingen na, letterlijk uit de brieven is overgenomen.

18. H. TOLLENS CZN.

19. J. IMMERZEEL

20. W. H. SURINGAR

21. G. T. N. SURINGAR

mij die door een keurige uitvoering trachten waardig te maken . . ." (brief aan Nierstrasz, 15 Febr. 1824).

Spoedig was een circulaire verspreid en werden bekende dichters opgeroepen tot deelneming. Tot deze bekenden behoorden, behalve Tollens, J. H. Nierstrasz Jr., en W. H. Warnsinck, die het plan gevormd hadden, M. C. van Hall, C. Loots, H. M. Klijn, B. Klijn, J. Immerzeel, W. Bilderdijk, A. C. Schenk, H. A. Spandau, A. C. W. Staring.

De oproep van den jongen uitgever bezorgde hem al dadelijk een schotschrift, getiteld: „Smeekschrift van eenige dichters aan den Boekverkooper Suringar te Leeuwarden" (advertentieblad nr. 28 van Woensdag 7 April 1824).

Nu vooral moest opgepast worden, dat de uitvoering van het boekje boven alle kritiek was.

En Tollens was er tevreden over; 23 Sept. 1825 schreef hij aan G. T. N. S.: „De bundel op Feith is in alle opzichten keurig uitgevoerd en het portret uitmuntend gesneden. Ik ken geen letterwerk in onze taal dat er zoo goed uitziet. Het doet U eer aan. Hartelijk dank ik U voor het presentexemplaar. . . Indien deze bundel U evenveel voordeel als eer zal aanbrengen, dan zal UEd. zeker geen reden hebben om U wegens de uitgave te beklagen. Ik hoop dat van harte".

De Gedenkzuil werd in 1010 exemplaren gedrukt voor f 1100; 620 ex. werden verkocht voor f 1687. In 1869 bij de eerste fondsverkoop waren nog 376 exemplaren in voorraad.

H. Tollens Czn. was toen 45 jaar oud; reeds op 15 jarigen leeftijd, in 1795, zat hij op het kantoor zijns vaders; na diens dood zette hij de verzaak voort; vooral in vernisfabricage (cf. brief 5 Mrt. '32) en in loodwit was hij specialiteit. Maar ook Tollens had, evenals W. H. en G. T. N. Suringar, intellectueele liefhebberij; reeds vroeg dichtte hij vrijheidsliederen die in zijn tijd zeer te pas kwamen, en maakte hij historische tooneelstukken. De 19de eeuw zette hij in met „Proef van Minnezangen" en „Tuiltje van Dichtbloemen bij de Naburen geplukt" (bij Uylenbroeck uitgegeven), en met het lidmaatschap der Bataafsche Mij. van taal- en dichtkunde (later de Hollandsche Mij. van fraaie kunsten en weten-

schappen), van welke maatschappij hij spoedig de ziel werd. Ook Jan Immerzeel, de uitgever te Rotterdam, was dichter, en bij hem gaf Tollens zijn eersten bundel „Gedichten” in 1808 uit, in 1813 en 1815 gevolgd door een tweede en derde deel; de „Minnezangen” verschenen er in 1810 als „Minne-dichtjes”.

De geweldige tijden, die hij beleefde, deden zijn talent als volkszanger openbaren; een diep gemoed uit zich in „Bij God, het zal niet wederkomen” van 1813 (Rotterd. avondblad van 16 Dec.) en in de „Wapenkreet” van 1815. In 1816 verscheen het bekende „Nova Zembla”, terwijl „Wien Neerlands Bloed” in 1817 het resultaat van Van Kinsbergen’s prijsvraag was. In 1818 en 1820 verschenen de „Roman-cen”, in 1821 „Nieuwe Gedichten”. Hij werd de alom gevierde dichter; en tot in het derde kwartaal der eeuw, ook na zijnen dood, is hij dat gebleven. Sommige gedichten verschenen in zeer groote oplagen, andere zooals „Aan een gevallen meisje” werden in vele talen vertaald. En ook voor onzen tijd, die zoo snel vergeet, is er nog veel moois in de eenvoudige poëzie van Tollens; ze komt uit het hart en wil geen psychologische raadsels oplossen.

In 1829 gaf Immerzeel nog een tweede deel „Nieuwe Gedichten” van Tollens uit ¹⁾; toen kwam er een keerpunt.

Tollens was geen gemakkelijk auteur voor eenen uitgever, wat hij zelf herhaaldelijk betuigd heeft; hij had o.a. een afkeer van reclame die voor den uitgever natuurlijk van belang is. Dat was bij de uitgave van Feith’s „Gedenkzuil” ook reeds gebleken; G. T. N. Suringar had intekenlijsten willen rondsturen; maar Nierstrasz ried het dringend af; het zou Feith onwaardig zijn en . . . „Tollens zou zich dan zeker aanstonds terugtrekken”, schrijft hij aan Suringar (brief van 11 Febr. 1824); in een later schrijven werd dit nog eens bevestigd.

1) Nieuwe Gedichten 1e deel 2e druk 1829: „. . . Ik heb niets ter aanprijzing of ter versooning van deze Gedichten te zeggen. Ik geef ze voor hetgeen zij zijn: vruchten mijner weinige ledige uren. . . Ik vlei mij . . . dat men ook nu weder zal willen in het oog houden, hoezeer het gebrek des dichters aan eene geletterde opleiding en het gemis der gelegenheid om zijn natuurlijken aanleg uit te breiden en te volmaken, op zijne voortbrengselen invloeijen moet. . .

Immerzeel had zich ook aan reclame schuldig gemaakt; 20 Maart 1822 schrijft Tollens aan W. H. Suringar: „gij zegt mij dat de uitgever van mijne gedichten mij wel op de handen mogt dragen; dat meende ik half en half ook. Maar zoudt gij geloven dat die man mij daarentegen zoo onbeschoft en onbescheiden behandeld heeft dat ik alle betrekking met hem heb afgebroken, en hij, zelfs in zijn Muzen-almanak, geen tittel meer van mij uitgeven zal? Had ik het niet tegengehouden, dan ware er reeds weder een tweede aankondiging, nog winderiger dan de eerste, verschenen, ten einde het publiek te beedelen van nu ook op een kleine uitgave van eenige mijner andere werkjes, die hij tevoren uitgegeven of aangekocht heeft, in te teekenen; werkjes waarvan ik mij sommigen schaam; en ik zou andermaal het verdriet gehad hebben van door het geheele land en links en rechts van mijn eigen huis met dergelijke bedelbrieven op mijnen naam te zien rondloopen¹⁾, alleen om eenen uitgever, die slechts zijn belang en niet mijne burgerlijke betrekking in aanmerking neemt, eenige duizende guldens in de zak te jagen. Toen ik zulks den intrigant op een fatsoenlijke wijze en op billijke motieven belette, wierp hij het masker van bescheidenheid af, en vermeette zich in een billet, dat ik als een monument van onbeschoftheid bewaar, de ergerlijkste uitdrukkingen, als ware ik een hongerende broodschrijver, dien hij den mond openhield. Zelfs ging zijne onbescheidenheid daarin zoo verre, dat hij mij verweet, hem nadeel door mijne verzen te veroorzaken, omdat hij (N.B.!) *door* het verkoopen van duizenden der mijnen, zoo weinige van die van anderen verkocht. En dit is een man, die zijn geheele rehabilitatie aan mij te danken heeft; die ik ten minste f 30.000 heb doen winnen, en van wien ik nooit gehad of begeerd heb dan een huiselijk presentje, die zeker gezamenlijk nauwelijks f 2000 bedragen en die ik minder heb aangenomen om mij te verrijken dan om hem van de verplichting te ontslaan om mij te bedanken. Wat is dat verdrietig, dat eindelijk onze liefhebberijen en uitspanningen zelve ons nog kwelling aandoen.

„Wij hebben in bekommerenden huiselijken zorg gezeten.

1) cf. brief 20 Oct. 1832 op blz 115.

Onze oudste zoon, een jongen van een levendigen aard, had, in spijt van zijne goede vooruitzigten alhier, een onuitroeibare neiging opgevat, om naar Batavia te gaan. Noch vaderlijke raad noch moederlijke tranen konden die zucht onderdrukken. Eindelijk hebben wij moeten toegeven . . . Sedert twee maanden is hij vertrokken . . . het oogenblik der scheiding was akelig, en haalt ons nog dikwijls de tranen in de oogen.

Groet uwe lieve vrouw, ook van de mijne, die van haar twaalfde kind zwanger is. Ik ben van harte t.t. H. Tollens Cz. Rotterdam 20 Maart 1822.

p. s. Uwe order op 4 Vaatjes best gem. loodwit zal geëffectueerd worden. Hiernevens intusschen de prijzen van eenige der voornaamste artikelen; is daarbij nog iets van uw gading, schrijf het ons dan, opdat het een met het ander gelijktijdig geëffectueerd zou kunnen worden."

Tollens heeft echter, zooals wij reeds hoorden, in 1829 een 2e deel „Nieuwe Gedichten" weder bij Immerzeel uitgegeven en had hem nog in December 1827 een gedicht voor den Muzenalmanak geschonken; hij meende het zoo grof niet maar werd nu eenmaal ziedend bij idee van reclame. Ware Suringar zijn eerste uitgever geweest, dan zou die te eeniger tijd door Immerzeel (zijn leeftijd daargelaten) vervangen zijn; nu kwam Suringar in de plaats van Immerzeel en hield het ongeveer even lang uit; toen stierf Tollens.

Tollens wilde geen broodschrijver zijn; hij had zich rijk kunnen maken met zijne dichtkunst, maar hij verkoos het niet en liet het zijn uitgevers worden, wat steeds uit zijn voorwaarden blijkt en uit de wijze waarop hij het geld, voor zijn gedichten ontvangen, besteedde. Zijn inkomen en kapitaal werd uit de verffabriek gevormd; aan zijne burgerlijke betrekking hechtte hij veel waarde; zijn honoraria gingen in een apart potje voor „bizondere doeleinden". Hij wilde niet om het geld zijn volle vrijheid tegenover uitgevers verliezen of, zooals hij het herhaaldelijk uitdrukt, geen „werkman van den uitgever" zijn; dat was „zijn fatsoen te na". Steeds toonde hij dan ook berouw van contracten, dikwijls op scherpe wijze, maar steeds sloot hij weer nieuwe; hij wilde absoluut

gedrukt en gelezen worden! Zijn (volstrekt niet ongepaste) ijdelheid had voortdurenden strijd met zijn eenvoud en bescheidenheid; en dat moest wel tot conflicten met de uitgevers voeren.

Zijn correspondentie met W. H. Suringar is, zooals reeds uit het postscriptum van den brief van 20 Maart 1822 bleek, van gemengden aard; nu eens is hij de handelaar, dan weer de dichter en mensch. Den 8en Sept. 1823 schrijft hij hem:

„Waarde Suringar, . . . Gij hebt dat ergerlijke boekje van Da Costa gelezen ¹⁾? Lieve hemel, welke geest bezielt dien man, en welk een geest wilde hij het Christendom invoeren! Zeg het mij, waarde Suringar, waarin toch het Christendom boven zoovele andere eerediensten uitmunten zou, zoo het niet door zedelijke volmaking van onszelf en een onbegrensde en werkzame liefde tot onze naasten ware? Weten dan die duistere drijvers en dweepers niet, dat een geloof, 't welk bergen kan verzetten, onnut en onvruchtbaar is, zoo er de liefde ontbreekt? Gij zegt mij dat ik veel goeds met mijne gedichten heb gesticht: God geve het en tevens dat zulks dan zoo menige tekortkoming goed make! Ik gevoel diep hoe menig verzuim ik mij heb te verwijten, hoe veel beter ik behoorde en wenschte te zijn. . . Och, wat verliezen en verbeuzelen wij, in de woelingen der omstandigheden en des dagelikschen levens, oogenblikken en jaren, die aan het eenig noodige moesten besteed zijn! en hoe dikwijls moeten wij ons troosten . . . met den vasten, maar zoo dikwijls teleurgestelden wil van beter en reiner te worden!

Uw verlangen, dat ik een bundel volkspoezij uitgeve, neem ik in dank aan, en Uw idee bevalt mij . . .”

Van 1824—26 werden maar weinige brieven tusschen hen gewisseld en deze zonder belangrijken inhoud; zij hooren in dien tijd door bemiddeling van hun beider vriend Nierstrasz van elkaar; Tollens klaagt o.a. over te veel werktuigelijken

1) Volgens Mej. R. M. van der Stempel, adjunct-bibliothecares aan de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam, was het vermoedelijk Da Costa's „Bezwaren tegen den geest der eeuw” in 1823 te Leiden verschenen.

arbeid ten gevolge van zijn verzaak. In 1826 logeerde W. H. Suringar eenigen tijd te Rotterdam.

„Het doet mij genoeg te vernemen, dat gij wel zijt thuis gekomen en alles in order bevonden hebt. Mijne vrouw was bitter boos op U, dat gij vertrokken zijt zonder afscheid van haar te komen nemen. Ik heb het verdedigd door te zeggen dat gij een Vries zijt. Daarop heeft zij mij vrijheid gegeven U ook harentwegen te groeten. Leef gelukkig!” (24 Juli 1826).

Op het eind van 1826 of in het begin van 1827 maakten zij samen een handelsreis door Brabant, waarop Tollens in den volgenden brief doelt: „Waarde vriend Suringar! Hiernevens de Antwerpsche laarzen. Ik hoop dat ze U niet wringen zullen, want ofschoon het bekende spreekwoord alleen van schoenen gewaagt, hou ik wringende laarzen voor even ongemakkelijk.

Ik denk nog altijd met genoeg aan ons reisje terug, en onze wederzijdsche nadere aansluiting doet mij innig goed. Indien ik U zoo weinig tegengevallen ben als gij mij, dan is de band der vriendschap vaster tusschen ons toegeknoopt. . .

. . . Hiernevens 1 vat loodwit, zoo mooi dat het U spijten zal één vat te hebben geschreven. Ik denk dat gij spoedig om de weêrgade schrijven zult. Hierbij tevens eenige monsters tot zeer modique prijzen. Zie eens of daarbij niets van Uwe gading is. Ik kan U even goed en civiel bedienen als de Amsterdammers. Het Vriesch groen kort op, ja, maar langzaam! Mijn voorraad was te groot. Wees zeker dat ik van niemand een pond zal koopen dan van U. Er liggen nu nog maar 5 vaten van ca. 250 pond ieder. Verleden jaar, om dezen tijd, lagen er toch bijna eens zooveel. —

Russink ¹⁾ betreft spoedig een paleis dat hij gekocht heeft . . . Ik geloof niet dat het een deugd in mij is als ik nogtans eenig spijt gevoel dat hij zijnen stand, den mijnen, en die van al zijne vrienden zoo ongemeen ontwast. Equipages, live-rijen, paleizen en buitenplaatsen gun ik mijnen beste vrienden het minst . . . Maar zijn hart zal niet veranderen; laat hem zich dan met die snuisterijen vermaken. God geve dat het hem goed ga; ik gun hem niets dan zegen”. (3 April 1827).

1) Evenals Tollens verhandelaar.

Den 8en Dec. 1827 schrijft hij Suringar: „Ik heb U een bekentenis te doen alvorens gij mijne misdaad in 't openbaar ontdekt. De redactie van de Belgische almanak, die van den Beyerinckschen, die van den Scharesiaanschen, hadden mij ieder een versje afgetroggeld. Telkens speelde dat op U mij tusschen de vingers, maar gedachtig aan Uw verbod, keerde het telkens op zijn plaats terug, en stukjes aan Bowring, aan Nierstrasz, aan Feith, vlogen in de Almanakken, en uit mijne handen. Nu was ik dan ook uitgeput! Maar daar daagt ook nog laat in het jaar Immerzeel met een smeekgebed voor zijn Muzenalmanak op, en . . . om het maar kort te zeggen, het versje aan U, is ondanks Uw verbod, uit mijne portefeuille verdwenen. Het is een misdaad, maar het is een misdaad uit hoogen nood. 't Is alsof een arme, uitgehongerde drommel een brood wegneemt dat hem niet behoorde”.

In zijn brief van 26 Jan. 1828 is hij weer geheel handelman: „Waarde vriend, ik wil het volstrekt niet aan mij weten hebben, indien van uwe Brabantsche belangen geen werk gemaakt wierd. Indien ik in de volgende week Uwe opgaven deswegens niet ontvang, dan stel ik uzelf aansprakelijk voor uw eigen schade. De 3e of 4e February wordt derwaarts vertrokken”.

De opgaven worden blijkbaar verstrekt, maar de uitkomst is niet naar verwachting, want den 28en Juli schrijft Tollens aan W. H. Suringar: „De tweede tentame omtrent het Vriesch groen is even ongelukkig uitgevallen als de eerste; dat artikel schijnt in België van bijna geen gebruik te zijn. . .”

De Belgische opstand brengt den handel geheel in de war; wij lezen de gevolgen in den brief van 2 Juni 1830 aan W. H. S.: „. . . Hoe het met de handelzaken gaat? Slecht! . . . Nu wij toch aan het chapiter zijn, gaat hiernevens een monster gebuild Loodwit, dat, na drie of vier dagen in de olie gestaan te hebben, alle andere soorten in blankheid overtreft. Tot f 12 kan ik U deze soort leveren, franco sloop . . . Wil ik U daarvan een half dozijn vaatjes toezenden, en wil ik er dan tevens een half dozijn bijvoegen van nevensgaande uitmuntend mooye zuivere Oudwijksche gele oker à f $5\frac{1}{4}$? Uwe prijzen van de vitriool en salamoniac heb ik genoteerd. — Hebt gij nog geen vernissen noodig? Zie den boël eens na, en limi-

teer mij, zoo het noodig is, wat gij kunt besteden. Het ontbreekt mij, ook in Uw fabrikaat, niet aan allerlei gunstige offerten, waarvan ik nog geen gebruik gemaakt heb. . .”

(28 Febr. 1831) „Met de eerstvolgende schipper zend ik U het kistje suprabest cromaatroen, waarbij ik een exemplaar van den nieuwen druk mijner Gedichten voeg. Ook zal ik daarbij doen monsters best cromaatgeel. — Deze artikels, zoowel als de vernissen, kunt gij zeker van niemand deugdzamer en voordeeliger trekken dan van mij”.

„. . . Daar wij vertrouwelijk aan het praten zijn, wil ik U bij deze gelegenheid herinneren, dat ik mij wel eens bij U beklagd heb over den koopmansrol dien ik in de wereld speel, en dat het mij wel eens gewogen heeft, dat ik op deze of gene artikelen een te groote brutto winst had. Maar vriend! wat wordt dat geweldig gereduceerd als men er de tarra aftrekt! Verleden jaar heb ik op mijne zaak niet minder dan *f* 9000 kosten gehad, zonder interest van het rouleerend kapitaal te rekenen. En als ik daar nu *f* 9000 bijvoeg, die ik voor mijn huishouding noodig heb, zonder huishuur te noteeren, dan schiet er warelijk van 20 à 22 duizend, die ik brutto heb kunnen verdienen, niet veel over, en ondertusschen is 20 à 22 duizend winst op een binnenlandsche verwboutiek een groote som! . . .”

Toch verdient hij blijkbaar nog meer, want na het „bitter boos” jaar 1831 (cf. blz. 118) schrijft hij o.a.: „Ik heb mijn huiselijke kosten op geen *f* 3000 na uit de overwinst mijner affaire kunnen bestrijden. Uit de overwinst zeg ik, want er is een verschrikkelijk onderscheid tusschen mijn *brutto en netto winsten*. Of ik voor een ton verkoop, of voor *f* 25000, de kosten op zulk een omslagtige zaak blijven ongeveer dezelfde en loopen tot ver over de *f* 6000. Op mijn gewoon debiet kan dat worden overgeslagen, maar als ik, gelijk verleden jaar, het maar tot *f* 30.000 breng, dan is het overschot luttel” (5 Maart 1832).

Wij nemen nu even afscheid van Tollens als dichter en verfhandelaar.

Een zeer ernstige gebeurtenis had plaats gegrepen; Tollens had afscheid genomen van het roomsche geloof en het

lidmaatschap der remonstrantsch-gereformeerde gemeente aanvaard. Laten wij weder hemzelf aan het woord:

(12 Juli 1827 aan W. H. S.): „Waarde vriend Suringar, Eindelijk is, Goddank, de stap gezet, die ik aan mijn eigen rust en het heil mijner kinderen verschuldigd was. Ik heb het catholicisme vaarwel gezegd en mij met alle de mijnen in den schoot van het Protestantisme begeven. Wat het nemen van dit besluit en de volvoering er van mij gekost heeft, kan ik onder geen woorden brengen. Menschenvrees is een zeer knellende vrees, en die haar als een kleinigheid schat, heeft haar nimmer moeten trotseren. Ik heb dan ook, als met geweld, het geluk mijner kinderen voor mijnen geest moeten houden, om niet te wankelen en terug te keeren.

In mijn gezin zelf heeft deze belangrijke stap geen den minsten hinder ontmoet. Mijne vrouw en mijne oudste kinderen, die ook meermalen bij v. d. Hoeven ¹⁾ ter kerk gingen, hadden daarenboven reeds sedert lang een protestantschen geest uit mijne gesprekken ingezogen; ik had echter niet durven denken, dat mijne vrouw nog meer moed dan ikzelf zou hebben gehad, om alle zwarigheden het hoofd te bieden, en dat ik bij haar aanmoediging in plaats van terughouding zou hebben ontmoet.

Een mijner grootste zorgen was de verkoeling van de hartelijke liefde, die tusschen mijne oudste zuster ²⁾ en ons — tusschen hare kinderen en de onzen, onafgebroken, bestaan had. Ik huiverde om haar mijn besluit mede te deelen. Maar de wijze waarop ik het deed, gelukte mij zoodanig boven verwachting, dat zij, hoewel een gemoedelijke Roomsche vrouw, ons met hartelijkheid om den hals viel en ons verzekerde, dat het opvolgen mijner overtuiging geen verkoeling in onze onderlinge liefde zou te weeg brengen. Dat was een steen van het hart gewenteld. Ik wacht het alzoo van mijne Amsterdamsche betrekkingen niet.

Tot het protestantisme overgaande, heb ik de Remon-

1) Dr. Abraham des Amorie van der Hoeven, van 1820 tot 1829 predikant bij de remonstr. gem. te Rotterdam. 2) Magdalena Louisa Tollens, geboren 30 Dec. 1778, trouwde 26 Febr. 1797 met Jacobus Antonius Pozzoli. Zie Rott. Jaarboekje van 1888, blz. 126. De jeugd van Hendrik Tollens door P. Haverkorn van Rijsewijk.

strantsche kerk gekozen. Indien ik de zaak wèl begrijp, dan is het verlichtst en redelijkst gedeelte der Gereformeerden warelijk Remonstrantsch. Daarbij kwam de gemakkelijke en eenvoudige wijze waarop een zoodanige overgang in die gemeente kan plaats hebben. Van opspraak en vertooning heb ik een afschuw. Ook onze bekendschap met v. d. Hoeven pleitte voor die keuze. Zelfs in de heiligste zaken vloeit iets menschelijks in. In één woord: laatstleden Maandag heeft hij ons aan zijnen kerkeraad tot leden voorgeslagen, en zijn wij als zoodanig, zonder bedenking, goedgekeurd. Aanstaande Zondag komt hij ons ten mijnent, en zonder eenige getuige, aannemen en bevestigen. God zegene ons voor dien stap in onze kinderen! ¹⁾

Wat zegt gij nu? Zoo spoedig hadt gij het niet verwacht! Schrijf mij, en wensch mij geluk! De achting van vele mijner vorige kerkgenooten zal ik hebben verbeurd, maar bij U en zoo veel anderen zal ik in achting zijn geklommen. God vergeve mij, dat ik deze inzichten met hoogere belangen in verband brenge. Wij blijven altijd menschen.

Wat gij in Uwen kring en bij uwe bekenden doen kunt, om voor te komen dat er eenigen ophef in publieke geschriften van deze zaak gemaakt worde, dat doet gij! Nog eens, ik heb een afschrik van opspraak.

Vaarwel! ik beveel mij in uwe genegenheid en uw aandenken. Komt gij niet eens herwaarts? Ik wilde nu alle mijne goede vrienden wel eens in de armen drukken! Van harte t.t.

H. Tollens Cz."

Zooals Tollens verwachtte, had deze stap ook afstooting ten gevolge. Den 5en Aug. 1827 schreef hij aan W. H. S.: „Waarde Vriend, . . .; ik heb deze week een treurige ontdekking gehad. Aan onzen H., met wien ik sedert mijne kindsheid op den vriendschappelijksten voet gestaan heb, heb ik dan ook vriendschappelijk en vertrouwelijk mijnen overgang tot het Protestantisme gemeld. Ik heb daartoe als gronden opgegeven dat ik voor mij geloofde dat de Christelijke godsdienst in de Roomsche Kerk door menschelijke

1) De uitvoerige brief, dien Tollens aan zijn pastoor schreef, is ook in mijne collectie en vormt een belangwekkenden tegenhanger van Frederik van Eeden's "Waarom ik Roomsche werd".

dwaasheden en bijvoegselen misvormd was en dat de leer der Protestantsche nader aan het Evangelie kwam. Dat ik dit op de allerzachtste wijze en onder de minst harde bewoordingen gedaan heb, om hem te sparen, spreekt van zelve. Ik heb hem ten slotte verzocht mijne begrippen te eerbiedigen zooals ik de zijne deed, en hem om de voortduring zijner goede vriendschap verzocht op een wijze die misschien al te vleijend voor hem, te vernederend voor mijzelven was. Wat denkt gij dat het gevolg geweest is? Hij heeft mij den grofsten, beleedigendsten en terugstootendsten brief geschreven, waartoe domheid, sectengeest en onbeschoftheid in staat is. Gij zult verbaasd staan als ik U dien vóórleg en verontwaardigd zijn om den toon, die deze man, die toch niets meer dan een verfoeker is, tegen mij durft voeren. Ik heb geen woorden om U de opwelling uit te drukken, die mij overmeesterde toen ik dat schandstuk ontving. In mijn eerste vervoering schreef ik hem een brief, die hem verguisde en verpletterde, maar ik had de zelfbeheersching om dien denzelfden dag niet te verzenden. 's Anderndaags las ik dien Nierstrasz voor, die hem nauwelijks krachtig genoeg vond, maar mij echter de afzending afried, en mij daarentegen overhaalde om hem kort en ernstig, met waardigheid, maar met Christelijke liefde te beantwoorden. Ik heb dat gedaan, maar het heeft mij moeite gekost. Mijn bloed is te warm”.

De opstand van België brak uit, en de studenten gaven gehoor aan den oproep van den Koning; den 18en Nov. 1830 schrijft Tollens aan W. H. S. over het doortrekken van het Leidsch studentencorps:,, Nooit ben ik getuige geweest van zulk een toejuichende geestdrift. — Op de Groote Markt, waagde ik er armen en beenen aan, om door de volksmenigte en de gelederen der moedige jongens heen te dringen, en zoo lang te vragen en te roepen tot ik mijn zoon in de armen had.

Ik had heel wat kunnen verdienen, als ik hem ter inkwartiering aan een ander had willen afstaan, maar in triomf voerde ik hem meê naar huis, waar Moeder, broeders, zusters en vrienden hem wachtten. Voor geen geld liet ik mij de eer afkopen, dat tenminste een van mijne jongens voor zijn land en zijn koning tegen onverlaten en booswichten optrekt,

maar Vriend! toen het scheidensuur aankwam, zonk mij het hart in de schoenen. Ik had mij zoo moedig voorgenomen om den jongen met een mannelijke toespraak uit de armen zijner Moeder los te maken, maar ik was even week als zij. Nooit heb ik gloeiender gebeden als toen ik, des nachts in de Boompjes staande, de verlichte stoombooten mij voorbij zag varen, en met oogen vol tranen en gevouwen handen, mijn jongen aan God beval. — Ieder voor zich, mijn Vriend! weet welke banden hem aan de zijnen hechten. . . . De jongens zien er heerlijk uit en exerceeren als oude soldaten. De Baron Boecop, hun kapitein en een allerbeschaafdst man, heeft mij verzekerd dat hij nooit met meer vlugheid en juistheid de militaire evoluties heeft zien uitvoeren dan door deze jongens van zes weken. Zooveel doet de ambitie! Mijn jongen heeft onder anderen de eer van een der beste scherp-schutters van het Corps te zijn; maar wat mijn hart nog meer verheugt is, dat ik hem zonder vrees voor zijne braafheid heb zien vertrekken, en, onder biddend opzien tot God, deswegens onbekommerd ben.

De hemel beschikke dat het tot geen treffen tusschen de muiters en onze legermacht kome, maar heeft zulks immer in het open veld plaats, dan zal het geboefte vermalen worden; want een zedelijke kracht, zooals die bij al onze benden bestaat, zal hen onoverwinnelijk maken. Ik geloof niet dat immer een Rijk dergelijke soldaten aan zijne grenzen heeft gehad. — Spreek mij eens weder een woordje toe, beste vent! want vriendenbrieven zijn mij als balsem en honig. — A propos, ja! ik doe thans niets aan het verzen maken, want daar staat mij het hoofd niet naar, doch mijn vriend Claudius ligt altijd in mijn lessenaar en mijn collectie vertalingen groeit langzaam aan. . . .”

In den brief van 10 Sept. 1831 wordt aan W. H. S. wat medegedeeld uit een verhaal van den strijdenden zoon: „Toen, bij het eerste ernstige gevecht bij Beringen, een van hun corps, de student Beekman, gevallen was, stonden zijn makkers, na hem in een bosch wedergevonden te hebben, met gebroken harten rondom zijn lijk. Vele Friesche schutters drongen en vermengden zich in den kring en hoorden het afscheidsnikken aan. Een hunner brak de treurige stilte

en riep, uit de volheid van zijn gevoel, met groote tranen in de oogen: Och, God! waarom niet liever tien van ons, dan één van die mijnheeren!

De Leidsche jagers zijn meermalen met de Friesche schutters in aanraking geweest. Mijn zoon zegt, dat er geen dapperder en beslotener volk bestaat, en dat bij geen ander, in nood en dood, het onwankelbaar vertrouwen op God zoo diep en vast is ingeworteld. . .

Met de handelszaken gaat het rampzalig en met de ontvangsten? dat gaat alle palen en perken te buiten. Uw vaatjes Breemer groen heb ik op een drooge plaats doen bergen.

Vaarwel, Vriend! . . . Oorlog en pest en de leer van hel en duivel bedreigen en verspreiden zich hier en ginds. Goddank, in al die jammer, dat wij Nederlanders zijn! Geen volk mag zich bij het onze vergelijken. Van ganscher harte en in lief en leed Uw vriend Tollens”.

„Hoe is het” schrijft Tollens 30 Dec. 1831 aan W. H. S., „gaat Uw broeder haast trouwen? Hij heeft mij laatst een proefje gezonden van den aanstaanden druk van Claudius, ten behoeve van den graveur. Doch dat deugt volstrekt niet; de rangschikking van mijn handschrift zou op die wijze in de war loopen. De druk moet geheel met het manuscript overeenkomen. Ik wacht nog altijd met hem geweldig te beknorren, in hoop dat hij vooraf een vrouw zal hebben, die hem kan troosten”.

„Liedjes van Claudius” was het eerste werk van Tollens dat door G. T. N. Suringar werd uitgegeven; gedrukt werd het bij Spin in Amsterdam.

„Het boekje zal ongeveer 7 à 8 bladen beslaan . . . Wij kunnen in de maand Mei aanvangen en langzaam (zooals dat mijn kwade gewoonte is) voortgaan. . . . Ik zelf heb met de uitgave geen de minste haast. . . . Condiënen heb ik volstrekt geene, allermint die eenig honorarium betreffende, dat zich verder dan tot eenige exemplaren uitstrekt”. (5 Juni 1829 aan G. T. N. S.) Eerst twee jaren later hooren we er weer van; den 12 Aug. 1831 schrijft Tollens: „. . . hiernevens het manuscript; het is het eigendom van uwen broeder, aan wien ik het tot een aandenken heb toegezegd. . . . Ik heb een mijner vrien-

den (den heer Rochussen) die uitmuntend en met ongemeen veel smaak teekent, wegens een vignet (op den titel) raadgepleegd. Weinige dagen daarna verraste hij mij met een allerevalligste groep, waarvan het hoofdbeeldje een boersche liedjeszanger is, die op een draaiorgel speelt. Ik trok mijn stoute schoenen aan, en zond de teekening dadelijk aan Velin, met last om die, voor Uwe rekening, zoo mooi te graveeren als hij kon. . .

Na versooning gevraagd te hebben voor mijne zeer arbitraire wijze van handelen, moet ik U alweder berichten dat de Heer Rochussen, niet te vrede met de mij reeds bewezen dienst, mij nog zeven andere teekeningetjes vereerde, waarvan de onderwerpen alle aan Claudius zijn ontleend . . .

Dadelijk kwam het verlangen bij mij op, om ook van deze teekeningetjes ter versiering van het boekje gebruik te maken. Ik sprak daarover . . . met Uwen Broeder . . . , en hij hakte den knoop door met te zeggen, dat ik alles maar beschikken en bepalen zou, gelijk ik het wilde, en dat door U in alles genoeg genomen zou worden.

Bij eenig nadenken vond ik echter zijne uitspraak wat heel arbitrair en ik nam voor, U aan het protocol dier intervenierende Mogendheid niet te onderwerpen, zonder U te hebben geraadpleegd en gehoord Ten mijnent is, Goddank, alles wel, ook, zoo veel ik weet, mijn Leidsche gewapende student. Gisteren hebben wij nog een brief uit Hasselt van hem ontvangen, waar zij den 9en zegevierend waren binnen getrokken . . .”

15 Sept. 1831: „Overeenkomstig mijn vroeger schrijven, mijn Vriend! . . . „heb ik den graveur Bendsorp te Dord gesproken wegens het graveeren der zeven vignetten . . . en geen zwaarigheid gemaakt om hem alle zeven ter hand te stellen en hem de gravure op te dragen. Hem vragende wat wel ongeveer de kosten voor U zouden zijn, heeft hij mij geantwoord, dat moeilijk te kunnen bepalen . . . waarschijnlijk om de f 300. Mijn teruggekeerde student is ernstig ziek geweest, ten gevolge van de doorgestane vermoeijenissen en de geleden armoê. . .”

In de kwestie van publiciteit en reclame was de uitgever

zoo verstandig Tollens te raadplegen; deze schrijft hem den 3en Maart 1832: „Mijn Heer en Vriend! Ter beantwoording van Uw geëerde van 29 Febr. dient kortelijk, dat ik ongaarne mijn naam op den titel gesneden had . . . 't Is eenmaal zoo mijn aangenomen gebruik. . . Het is er nogtans verre van daan, dat ik mij onbekend wensch te houden; integendeel: . . . op allerlei andere wijzen mag en kan blijken dat ik de vertaler of navolger ben. . .”¹⁾).

En den 20en Oct. daaropvolgend schrijft Tollens: „Ik bedank U welmeenend, mijn Vriend! dat gij mij vooraf raad en goedkeuring vraagt ten aanzien van uw plan, om bestellingen op het bundeltje te bekomen. De wijze van inkleeding schijnt wel eenigszins anders dan gewoonlijk, maar de zaak komt toch op hetzelfde neer: de boekverkoopers zullen de straten en grachten laten plat loopen om inteekenaren op te zamelen, en ik zal bij mijne bureu ter linker en ter regter zijde de rondloopers zien aanschellen, met de lijsten in de hand. Gij kunt U niet verbeelden, hoe mijn gevoel daar tegen op komt. Vroeger heb ik Immerzeel dergelijke manoeuvres volstrekt verboden; en toen onlangs, bij de uitgave van den nieuwen herdruk der Romancen, de Boekverkooper Jacob²⁾ alhier aan bruggen en gebouwen liet aanplakken, dat het werkje bij hem te bekomen was, heb ik hem door Immerzeel doen verplichten, van alle die plakaten dadelijk te laten afscheuren, zooals geschied is. Ik ben misschien te dezen aanzien kleingeestig, maar ik verzoek U, mij in deze zwakheid zooveel mogelijk te willen toegeven.

Iets anders is het, dat gij U verlangt te verzekeren hoeveel exemplaren Uwe confrères voor hunne rekening zouden willen nemen; en mogt zulks kunnen plaats hebben, zonder dat zij met inteekenlijsten laten rondloopen, zoo zou ik daarin, wat mij betreft, geen zwaarigheid zien noch mij eenige tusschenspraak vermeten. Hartelijk wensch ik, dat U daartoe een voegzaam middel ter hand sta. . . p. s. Mogt gij de *aanstaande* uitgave van het bundeltje willen annunceren, dan heb ik daar niets tegen, evenwel zoo eenvoudig, bid ik U, als mogelijk is. . .”

1) De naam is wèl op den rug gekomen. 2) J. L. C. Jacob, boekverkooper in de Hoofdsteeeg.

Tollens begreep wel, dat zonder inteeckenlijsten de goede verkoop minder verzekerd was en schreef den 13en Jan. 1833: „. . . Indien Uwe oplage niet al te groot geweest is, dan veronderstel ik, dat dezelve bij de uitgave al zeer spoedig zal verkocht zijn, indien ik namelijk bij gevolgtrekking deswegens mag gissen. Naarmate ik minder uitgeef, schijnt men mijne verzen te gretiger te koopen; althans van mijn Bededagregelen heeft de uitgever zelf vijf achtereen volgende drukken moeten laten trekken, en heeft hij er binnen de veertien dagen vijfduizend exemplaren van verkocht. Ik denk dus dat de teruggebleven inteekening op het boekje U weinig zal hebben doen verliezen”.

De oplaag was blijkbaar te klein, want den 7en Maart 1833 schrijft Tollens: „. . . Uwe oplage van 1000 exempl. is zeker wat klein geweest. Ik meen dat Immerzeel altijd 1500 exemplaren liet drukken en dan al spoedig gebrek had. De prijs van f 3.30 voor dit boekske kwam mij echter hoog voor en ik vreesde daarom, dat het debiet niet zoo gunstig zou zijn als dat van mijne vroegere bundels”.

Voor den uitgever was deze spoedige verkoop in ieder geval van belang en hij toonde zijn dankbaarheid door een vrijwillig honorarium.

„Uit Uwen brief van 25 jl. zie ik, mijn waarde Vriend!” schrijft Tollens hem 2 Nov. 1833, „dat er een gevoel van verplichting op U drukte, en dat gij, naar een middel omziende om U van dien last te ontslaan, op den inval gekomen zijt, om de keuze daarvan aan mij over te dragen. Zie, dat noem ik, zijn eigen zorgen op den hals van een ander schuiven! Evenwel, ik heb meer in soortgelijke bemoeijingen gestoken, en, ofschoon het er thans wat heel drok meê loopt, dewijl dit nu reeds de derde commissie van dien aard is, welke mij in dit jaar wordt opgelegd, zoo zal ik mij echter daarvan alweder tot genoegen der belanghebbenden trachten te kwijten.

Maar in goeden ernst: ik had iets dergelijks noch bedoeld, noch verwacht, ik zou er anders ruitelijk voor uitgekomen zijn. Ik dank U daarom des te hartelijker voor dit onverpligte blijk van erkentenis en ben er gevoelig voor . . .”

Men ziet uit het voorgaande, dat Tollens zeer voorkomend

was ten opzichte van de financiële kwesties, maar ongemakkelijk in de technische aangelegenheden der uitgave. En dat G. T. N. Suringar het eerste wist te waardeeren door aan het tweede tegemoet te komen.

De uitgave viel stellig mee; de onkosten beliepen *f* 1650 ¹⁾; en de spoedig uitverkochte druk bracht *f* 2800 op („calculatief”) ¹⁾, de winst, na betaling van het cadeau aan Tollens, was *f* 1150.

Deze *f* 1150 werden geheel gebruikt voor het gereed maken voor den tweeden druk, waarvan reeds in den brief van 2 Nov. 1833 sprake is; maar thans was de oplage 4 riem, dus 2000 exemplaren ¹⁾, en de opbrengst was zuiver winst, op de onkosten na van het cartonneren, het verzenden enz.

Het fondsboek vermeldt niet den afloop van den tweeden druk; maar volgens een taxatielijst der fondsen in 1874 waren toen nog 949 exemplaren voorhanden, getaxeerd voor verkooping als fonds op *f* 142.35; en in 1900 wordt in een exemplaar van den „Catalogus van de belangrijke fondsartikelen uitgegeven door den Heer Hugo Suringar te Leeuwarden” het aantal 860 opgegeven, die toen à 10 ct. verkocht zijn. De 2e oplaag was dus de helft te groot geweest.

Bij Tollens' dankbetuiging voor „het onverplichte blijk van erkentenis” van zijnen uitgever, brengt hij de kwestie van het copierecht ter sprake:

„Even ruiterlijk als ik mijne conditiën U zou hebben voorgedragen, indien ik er had wenschen te maken, zoo moet ik ook thans een enkel woord refuterer, dat in Uwen brief mijne bijzondere attentie getrokken heeft, doch waarop ik misschien een scherper klemtoon gezet heb, dan Uw bedoeling was. Gij spreekt namelijk van de wijze waarop ik U mijne *copie* heb *vereerd*. Ik moet om alle mogelijke consequentiën voor te komen, U deswegens inlichten. Ik zou, namelijk, zoodanige *vereering* moeten ontkennen, indien gij er een volkomen afstand van mijne zijde onder verstonde, zoodanig dat gij met de copie zoudt kunnen handelen, zooals gij begeerde, bij voorb. die weder aan een derde overdragen of af-

1) Volgens het Rekening-Courantboek en G. T. N. Suringar's fondsartikelen.

staan; — naar welgevallen er andersoortige edities van maken, en wat dies meer zij; zoodanig dat, aan den anderen kant, mij het regt zou zijn benomen om, eventueel, dit stukje bij mijne andere werken te verzamelen, uitgegeven, aan mijne Erven te vermaken, of te verkoopen. Integendeel, ik moet mij wel nadrukkelijk een dergelijk regt voorbehouden, waarvan ik echter tusschen ons geen geteekende schrifturen heb noodig geacht. Misschien ook, komt er wel nimmer iets van het plan, dat ik sedert jaren gevormd heb, en dat althans niet te verwezenlijken zal zijn, zoolang nog een gedeelte mijner Bundels het door mij gecedeerd eigendom van een ander zal blijven. Had echter immer mijn voornemen deswegens eenig gevolg, dan zoudt gij waarschijnlijk de eerste zijn, die ik daarover zou raadplegen en spreken. Dat het vertier van het boekje eenigszins begint te verslappen, komt mij niet vreemd voor. Ook heeft Immerzeel mij meermalen gezegd, dat de vraag naar mijne Bundels altijd minder drok dan blijvend geweest is, en dat zij hem op den duur goede rentegevende obligatiën zijn. Toen ik hem laatst gesproken heb, zeide hij mij, dat hij aan een zesde druk van mijne Gedichten (waarvan hij eigenaar is!) zou moeten gaan denken. . . . P.S. van den tweeden druk van Claudius zal ik gaarne een paar exemplaren ontvangen. . . .”

De verzfaken gingen nog steeds slecht in 1831 en '32. „Ik verdien niet, ik ontvang niet en ik weet niet waar het heen zal” schrijft Tollens 5 Nov. 1831 aan W. H. Suringar. „Dat is een boos-bitter boos jaar, vriendlief, in spijt van alle ridderordens”. Tollens was reeds geridderd; zijn woorden slaan op Willem Hendrik Suringar die kort te voren de eer had gehad. „Ik meende dat gij den koning, naar stijl en gewoonte, voor Uw ridderkruis zoudt gaan bedanken, en dat gij ons alsdan tevens eens zoudt hebben laten zien, hoe het U staat. Wij hebben er al heel wat glossen op gemaakt . . . Niettemin hebben wij U hartelijk gefeliciteerd. Toen ik vóór vijftien of zestien jaren een dergelijk kruis ontving, was ik er (tusschen ons gezegd) al heel blij mede, en ik verstak mij dikwijls in een kamer alleen, om het van alle kanten te bekijken en het op alle wijzen aan mijn rok te hechten, om te zien hoe het wel

't beste stond. Zoo veel kinderachtigheid wensch ik U in geen en deele toe, maar een weinigje verheuging moogt gij er wel over gevoeld hebben. Spoedig gaat die kinderlijke vreugde gelijk zooveel anderen voorbij. . . . Uw liefhebbende vriend Tollens”.

In 1832 wordt de politieke horizon weer helderder; „met de handelszaken gaat het, tot nog toe, bij mij iets levendiger dan verleden jaar” . . . „Daar Brabant voor mij verloren is, moet ik toch uitzien of ik mij elders, althans eenigszins, daarvoor schadeloos kan stellen. Reeds verleden zomer heb ik het eens tot Groningen geprobeerd, hoofdzakelijk met mijne vernissen, in welk fabrikaat ik een bol ben. Dat is toen, de tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, tamelijk wel geslaagd, en nu wil van Klaveren ¹⁾ het ook in Friesland beproeven. Werkelijk is hij daarheen over land op reis, en binnen een kleine veertien dagen zal hij U mijne mondelinge groeten komen brengen. Ik heb hem echter stellig verboden van op eenigerhande wijze, hetzij dan openlijk of uit het kreupelhout, onder Uwe duiven te schieten. Gij moogt hem vrij zijn orderlijstje afvragen, en hem doen royeren, wat tegen dat verbod strijdt.

Uw vaatje heel groen heb ik ontvangen en ben de 2 gemalen wachtende. Maar zeg mij toch eens, Vriend! hoe het mogelijk is, dat Heisterman van Amsterdam het heel groen tot 22 s. bij kleine quantiteiten aan de schilders verkoopt, en dan werkelijk nog sterker en mooier goed als het van U ontvangene? Ik heb daarvan een monster gevoegd bij de kistjes Cromaatgeel, waarvan hierin liggende Rekening en die morgen, eindelijk, zullen op reis gaan. . . Vaarwel, beste Vriend! onzer aller hartelijkste groeten gaan hiernevens.

t. t. H. Tollens Cz.” Rotterdam. 5 Maart 1832.

Wellicht maakte deze brief uit koopmansoogpunt een minder aangename indruk op W. H. S., althans de volgende brief dateert pas van 5 Augustus, en Tollens verlangt naar vrienden-brieven: „Gij zult zeker wel behooren tot de goede vrienden, die thans eens aan ons denken, maar gij behoort toch niet tot de goede vrienden, die ons thans eens schrijven. Ondertusschen zijn vriendenbrieven, opbeurende, bemoedi-

1) S. van Klaveren, later verfverkooper in den Rijstuin.

gende vriendenbrieven in tijden van nood en lijden, heilzame balsem. Ik heb dat dezer dagen meermalen ondervonden. De geesel der Cholera kastijdt vreeslijk deze stad. Tot gisterenavond hadden wij ongeveer vijfhonderd aangevallenen en honderdvijf en zeventig bezwekenen, waarbij menige bekenden, tot de burgerklasse behorende. . . De goede God heeft mij en de mijnen tot heden voor allen aanval bewaard. Wij kleden ons warmer dan naar gewoonte, wachten ons voor alle verkoeling en hebben middelen van voorzorg in huis. Onder de preservativen prijst men ook een opgeruimde gemoedsgesteldheid aan, doch dit medicament is hier bij de Apothecars niet te koop.

Laat ons eens iets van u hooren, gij luye schrijver! God beware ons allen! Het is thans een tijd van waken en bidden. . . . Groet hem (G. T. N. S.), schrijf mij, en geloof mij, in liefde en leed, Uw vriend Tollens”.

Den 21en gaat het met de Cholera „nog niet best”; „wij telden tot gisterenavond 841 geattacqueerden, waarvan 308 overleden, 256 hersteld en 277 in behandeling zijn. Nergens echter moet de ziekte zoo hevig doorzetten als te Leiden” (21 Aug. 1832 aan G. T. N. S.).

Ook de politieke horizon vertoonde weer donkere wolken; dato 19 Dec. 1832 lezen wij: „Waarde Suringar! . . . Welke tijden beleven wij! Wat moet er van ons worden? Mijn brave jongen, de student, van wien wij onbegrijpelijk veel genoeg hebben, heeft weer de randsel gepakt. God moge er in voorzien! — Mijn derde zoon, de Kadet, is eindelijk, na ruim twee jaren tehuis geweest te zijn, weêr aan zijn werk, en wel in het bijzonder door hem verlangde vak, de Waterstaat¹). Dat heeft mij wat moeite gekost! Heden voor acht dagen ben ik er den Koning voor wezen bedanken. Eer hij mij aanhooren wilde, zeide hij, dat *hij mij* bedanken moest voor mijn Bededagvers. Daar stond ik, ellendige verwooper, tegen over den besten, den eenigen waardigen Koning van Europa, en hoorde den beschamendsten lof! Ik heb van die regelen heel wat satisfactie en mijne vrouw heeft er

1) Deze zoon had Nov. 1829 admmissie gedaan, maar veel last gegeven door zijn ingekankerden afkeer van discipline (brieven van 17 Dec. '29 en 2 Jan. 1830 aan W. H. S.).

een Sint Nikolaas van, die het beziens waard is. Er zijn in weinige dagen over de vijf duizend exemplaren van verkocht. Gij hebt het immers ontvangen? Schrijf eens, luiaard! wij hooren niets van U. Duizend groeten. Adieu! t. t. Tollens”.

Een aardig beeld van het reizen in die dagen geeft de brief, dien Louize, Tollens' dochter van \pm 20 jaar den 16en Sept. 1833 uit Rotterdam aan W. H. Suringar schrijft, nadat zij eenigen tijd in Leeuwarden heeft gelogeed:

„WelEdele Heer! Hooggeachte Vriend! Naauwlijks van de zoo vermoeyende reis uitgerust, haast ik mij UEd. daarvan verslag te doen. Treurig was voor mij het gevoel waarmede ik de Leeuwardsche poort uitreed, en lang nog dacht ik in stilte aan de genoeglijke dagen daar weder gesleten. . .

Dat wij tot het Heerenveen gezelschap aan den Hr. Bolte hadden is UEd bekend. Toen ZEd ons verliet kwam in zijne plaats een officier, die, met een ander militair die reeds van Leeuwarden af met ons gereisd had, van ons volstrekt geen notitie namen, en alle hulpbetoon, bij het uit- en ingaan der diligence, overlieten aan een jong heer Mispelblom, een neef van die in Leeuwarden woont, die zich dan ook uitmuntend kweet en ons van veel dienst was; hij was veel meer bij de hand dan de jonge Hoogstad, ik geloof dat die wat verlegen was met de zaak. Wij zaten daar zoo vrij dat wij met elkander konden spreken zonder gehoord te worden; dat de goede vrienden die wij verlaten hadden meest de voorwerpen van onze gesprekken waren, zal ik U wel niet behoeven te zeggen.

De weg trok ook onze aandacht daar die ons beiden onbekend was, en door het fraaye weder dikwijls heerlijke gezigten opleverde. Te Meppel gekomen begon het te regenen, en reeds daar moesten wij uit de diligence om in een ligteren wagen overgepakt te worden; toen wij daarin voorbij de Ligtmis waren, waar de weg slecht was geworden, kwamen wij op een brug, die naar onze gedachten zoo sterk kraakte dat wij daardoor beangst werden; doch naauwlijks waren wij de brug af, of wij raakten op zijde; de paarden bleven gelukkig staan en de heeren haasten zich om het portier te openen, en wij allen, doodelijk verschrikt, er uit te springen; bij onder-

zoek bleek, dat een wiel was gebroken, doch gelukkig nog half onder het rijtuig was blijven staan, daar wij anders geheel waren omgeslagen; en zoo het een oogenblik vroeger gebeurd was, waren wij stellig in het water gevallen; wij hadden dus alle reden van dankbaarheid dat wij er zoo waren afgekomen. Doch wat nu begonnen? wij waren op eenen weg waar huis noch hut te zien was, en in een stortregen; twee bijwagens waren met ons van Meppel gegaan, doch waren nog buiten 't gezicht; wij moesten ons dus getroosten voort te wandelen in de hoop ergens eene boerenwoning aan te treffen; een van de heeren nam de lieve Bram op de arm, terwijl een ander ons goed droeg; zoo liepen wij ruim een half uur voort, de regen hield nog aan; ook de wind begon op te steeken en de weg was zoodanig dat wij niet zelden in de modder bleven steeken; waarlijk een beklagenswaardigen toestand waarin wij ons bevonden, en weinig zult u zulks gedacht hebben; eindelijk ontdekten wij ver in het land een licht (want het begon al duister te worden) hetwelk ons nog angstiger maakte; nu riepen de heeren om hulp en na lang roepen kwam een man vragen wat wij wilden?; een breede sloot was tusschen hem en ons doch hij zou een plank halen; intusschen zagen wij de andere wagens aankomen en de heeren verzochten dat zij voor ons dames en Bram een plaatsje wilden maken. Doch zij antwoordden, het kind kon in de wagen komen en eene van de dames kon op de bok gaan zitten; hierop werden de officieren, die tot ons ongeval toe geheel niet beleefd tegen ons waren geweest, zoo verontwaardigd, dat zij hen van harte hetzelfde ongeluk toewenschten. Na lang wachten kwam een man met eene plank; voor ons was aan geen overgang te denken, daar ook het land, dat naar de boerenwoning leidde, geheel onder water stond; de officieren besloten toen te gaan zien of er hulp te krijgen was, terwijl de heeren Mispelblom en Hoogstad bij ons bleven. Als wanhopend stonden wij daar op den weg doornat en bevende van koude. Eindelijk kwamen onze beschermers in een boerenwagen door de sloot heenrijden, en vroegen of wij het waagden daarop naar Zwol te rijden? Wij namen gretig dat aanbod aan, en stapten, na ruim een uur in zulk een akeligen staat doorgebracht te hebben, op een open boeren-

wagen. De regen duurde nog aanhoudend voort en het werd zoo donker dat de boer, die ons reed, verklaarde volstrekt de weg niet meer te kunnen zien. Over negen uur kwamen wij zonder ongelukken te Zwol aan; hoe gelukkig en dankbaar wij ons toen gevoelden laat zich niet beschrijven. Wij werden door een meid van Margo Buijsing afgehaald; reeds tweemaal was zij vergeefs om ons geweest. Wij voorzagen ons daar zoo veel mogelijk van droog goed en alles werd in 't werk gesteld om ons goed te verwarmen en te verkwikken; om elf uur bragt de heer Buijsing ons weder naar de diligence. Bram geraakte spoedig in slaap, doch wij konden volstrekt niet slapen, hoe gemakkelijk de diligence ook reed; wij schreven het dan ook meest aan de uitgestane schrik toe, en hartelijk verheugden wij ons toen wij het daglicht weder zagen. Donderdag was het allerakeligst weer; als het in Leeuw. ook zoo geweest is, zijn wij zeker wel beklaagd geworden.

In Utrecht verliet ons onze laatste medgezel in ons ongeluk, de heer Hoogstad, de anderen hadden ons reeds in Deventer verlaten. Van Utrecht af hadden wij geen aangenaam gezelschap zoodat wij vurig naar het einde van onze reis verlangden. Kwart voor zeven uur kwamen wij te Rotterdam aan, dus twee uur later dan wij gedacht hadden. Piet stond ons met een koets te wachten, waarin wij Albertine naar de schuit bragten, waar zij nog maar juist tijdig genoeg aankwam. Tehuis vond ik allen welvarende, hoewel mijn goede Vader medicineerende, daar hij de anderdaagsche koorts had gehad, waarvan zij mij niets geschreven hebben om mij niet te verontrusten".

„Van het Amsterdamsche Instituutfeest", schrijft Tollens bij den brief van Louize, „ben ik met de anderendaagsche koorts te huis gekomen. Ik had nooit een bezoek van die lastige bijslaap gehad. Nu echter is het beter, maar ik ben verzwakt en vermagerd. Alle kwaad heeft echter zijn goede zijde want een nieuwe zwarte rok, die mij wat naauw zat, past mij nu uitmuntend. Adieu! Ik ben van heeler harte en als altoos Uw liefhebbende vriend Tollens.

P.S. Wilt gij aan Uw broeder zeggen, dat ik het voorwerk van den herdruk van Claudius aan Spin teruggezonden heb,

en dat het werk dus af is. Op den titel zal hij zeker *tweede druk* laten snijden, dat is zoo vleijend voor de ijdelheid van den auteur! . . .”.

Eveneens vleijend voor den auteur maar minder voordeelig voor zijn en des uitgevers beurs waren de nadrukken.

Er werd in dien tijd geweldig misbruik van nadruk gemaakt, ook binnen onze grenzen, van Nederlandsche auteurs. In den brief van 7 Maart 1833 schrijft Tollens aan G. T. N. S.: „Ik kom daar juist van voor den Regter. Twee boekwurmen alhier hebben op de onbeschaamdste wijze de stukjes nagedrukt die Wijt van mij heeft uitgegeven. Een derzelve heeft zelfs de brutaliteit gehad, van zijnen nadruk openlijk in onze stadscourant te annouceren. Wijt kwam mij vragen of hij zulks stilzwijgend zou gedoogen. Ik raadde hem het tegendeel aan: hij stelde de zaak in handen van den Officier van Justitie. Heden voor veertien dagen hebben de Heeren Ulrich en Kusters het eerst te regt gestaan. Heden zou de zaak worden bepleit, na alvorens mijn getuigenis voor den Regter zou zijn afgelegd. Men heeft mij deze ceremonie met de meeste bescheidenheid doen ondergaan. Daarop deed de Officier zijnen eisch, voor den minsten der twee zondaren in *f* 100 boete aan de armen, en in *f* 400 voor 2000 Expl. ten behoeve van Wijt bestaande. Dewijl ik pressante bezigheden had, verzocht ik mij te mogen absenteren, alvorens den eisch tegen den grootsten en brutaalsten overtreder was uitgesproken, en ik heb dus ook het pleidooi van den verdedigenden advocaat niet bijgewoond. — Wijt zal wel spoedig het vonnis komen vertellen. Het spreekt van zelve, dat hij van de boete geen penning in zijnen zak zal willen steken, althans ik zou hem dat zeer euvel duiden. Maar aan de ongeoorloofde nadruk-manie moest een perk gesteld worden: het ging te ver, dan dat men er de oogen voor zou kunnen sluiten. . . t. t. Tollens”.

Een belangrijk tijdstip voor Tollens als schrijver en voor G. T. N. Suringar als uitgever naderde: Immerzeel wilde zijn fondsen verkoopen. Tollens gaat na wat I. van hem heeft . . . „Wat betreft eene poging om mijne werken, namelijk N. 8, 9, 10 en het onvermelde N. 12 (van den catalogus) uit

de hand van hem te koopen, daarop is geen uitzigt hoege-
naamd. Ik zelf heb hem dat reeds voorgeslagen en hem ver-
zocht dat hij mij zijnen eisch maar zou opgeven, op grond dat
ik mijne bundels ongaarne in handen van een min respectabel
uitgever zien zou. Zijn antwoord is volstrekt weigerend, en
hield in, dat, dewijl er een kapitaal zou noodig zijn, om mijne
werken magtig te worden, ik geen vrees behoefde te hebben,
dat zij in min respectable handen zouden geraken.

Wat mijne Nieuwe Gedichten betreft: hij heeft mij, vóór
het afdrukken van zijnen catalogus, gebeden en gesmeekt,
dat ik het regt daarvan aan hem wilde cederen, tegen den
prijs, dien ik maar goed vond te bepalen. Ik heb dat alweder,
op mijne beurt, geweigerd. . . .

Wat mijn voornemen en bedoeling met die Nieuwe Ge-
dichten zou zijn? Mijn voornemen en verlangen zou wezen
om deze en alle andere Gedichten, die ik wensch te conser-
veren, zoowel gedrukte als nog ongedrukte, in dezelfde hand
vereenigd te zien, en ze aan een regtschapen uitgever op aan-
nemelijke voorwaarden (voor zoover ze mij toebehooren) te
cederen, om vervolgens, zoo het oorbaar geacht wierd, er nog
eens, bij tijd en wijle, een nieuwe en complete uitgave van te
leveren, die de laatste, door mij gerevideerde zou zijn.

Mijn stadgenoot Wijt is mij ook over deze zaak komen
spreken. Ik heb hem ronduit geantwoord, dat ik mijn oog op
U gevestigd had, maar dat ik, zoo hij, en hij alleen (omdat het
regt hupsche menschen zijn) gemeenschappelijk met U kon
handelen, ik zulks gaarne zou zien, en omtrent beide zou
willen doen, wat ik, ingeval zulks van Uwe convenientie was,
ten Uwen opzigte zou verlangen. Dit bindt U echter in geen
geval; maar Wijt scheen er zeer vergenoegd mede. Wat ik U
raden mag of zal, weet ik inderdaad niet. Dat Immerzeel
verschrikkelijk wijd gaapt, weet ik alleen. Hij heeft mij, on-
der anderen, gemeld dat, als er geen *f* 10000 van den Muzen-
almanak kwam, hij dien voor zich zou behouden. Het gaat
alle denkbeeld en belagchelijkheid te boven. . .

Gaat gij, misschien, de auctie bijwoonen, en hebt gij, mis-
schien, eenig plan op mijne bundels: zou het dan wel kwaad
zijn, dat gij eens herwaarts kwaamt, waar gij toch altijd wel
iets te doen zult hebben, en dat wij er eens ampel over con-

fereerden? Vraagt gij mij of ik daarin belang stel? zoo antwoord ik U ja, omdat ik mijn werk in niemands handen liever zag dan in de Uwe.

Verschoon mijn gekrabbel en mijn langen brief. Ik had (zou Voltaire gezegd hebben) geen tijd om een korteren te schrijven... Groet hartelijk uw wijfje en ook den goeden broeder Willem. Van harte, maar in alle haast t. t. Tollens".

Rotterdam 20 feb. 1835.

En den 22en Maart kon Tollens schrijven: „Het was mij regt aangenaam, mijn Vriend! uit den Uwen van gisteren te vernemen, dat gij Eigenaar van mijne Bundels bij Immerzeel geworden zijt. . . ;voor N. 9 ¹⁾ hebt gij veel geld gegeven. Ik herhaal U echter, dat ik regt blij ben, dat een en ander in Uwe handen geraakt is, en dat ik vooral ongaarne zou gezien hebben, dat N. 9 in andere handen gekomen was.

De koop van N. 11 ²⁾ door Wijt hou ik, warelijk, zoo dwaas niet berekend. . . . Ik zou volstrekt alle geweldige maatregelen, om die nu reeds meester te worden, afraden en stem dus tegen het advies van Mr. Muller. Later zult gij er gemakkelijker kunnen aankomen. . . Intusschen kunnen wij ook afwachten wat er van het Tuiltje ³⁾ worden zal. Immerzeel zal mij deswegens wel spoedig aan boord klampen. Ik wenschte dat ik, zonder een zweem van kwade trouw, van mijne ligvaardige belofte te dien aanzien kon ontslagen raken. . . Het spreekt van zelf, dat ik geen ander doel heb dan om uw uitzigt op een eventuele complete uitgave van mijne niet afgekeurde werken te verwezenlijken. Dat is een afgehandeld punt. Daarbij zal dan natuurlijk ook ingesloten zijn wat ik nog, onuitgegeven, mogt hebben of krijgen. . . In haast, t. t. Tollens"., waarop 22 Juni 1835 volgt: „. . . Immerzeel heeft mij reeds voorlang . . . om de nieuwe uitgave van het Tuiltje aangezocht. Ik heb hem nog niet geantwoord. . . Een bundeltje Mengeldichten of Verstrooide Gedichten zal, na het Tuiltje, het eerst aan de beurt liggen, maar daarover spreken wij, hoop ik, nog wel eens vooraf. Met vriendschap t. t. Tollens".

Langzaam aan wordt getracht Wijt en anderen af te kopen; „maar", schrijft Tollens 26 Oct. 1835, „Wijt is met zijn

1) Minnedichtjes. 2) Nieuwe Gedichten. 3) Dichtbloemen bij de Naburen geplukt.

Bundels zeer wijs. Ik heb uit de verte een balletje opgegooid, doch hij heeft niet willen vangen. De boeken zijn hem, zegt hij, zoo goed als gereed geld. . . Meermalen heeft hij mij reeds om een derde deel aangezocht, hetgeen ik natuurlijk verre heb weggeworpen, om meer dan ééne reden, warelijk!

Met Immerzeel heb ik een eenigzins gespannen positie. Zijne hoop, dat ik spoedig hem een ander bundeltje voor het uitverkochte Tuiltje geven zal, moet wel zeer verminderd zijn. Misschien ware daarom dit moment niet ongunstig om te beproeven of hij U zijne aanspraak zou willen afstaan. . . Indien gij dat Bundeltje uit Immerzeel's handen krijgt, zou ik daardoor wellicht aangespoord worden, om wat ijveriger aan eene andere uitgave te denken. Zoo lang dat ten behoeve van Immerzeel zou zijn, heb ik er inderdaad weinig lust in. Mogt gij met hem ter dezer zake in correspondentie treden, zoo hou mij *au courant*, want hij zal mij dan zeker aan boord klampen, en de voorzigtigheid der slangen is raadzaam ten aanzien van dien sluwen vriend, dien wij echter geen van beiden ter kwader trouw zouden willen behandelen. . . .

P.S. Zeg aan Uw broeder . . . dat mijn tweede zoon, de advocaat, bij zijn rechtsgeleerd vak, fabrikant geworden is . . . Zeg hem verder, dat mijn derde zoon, de Waterstaatsman, met overspringing van den laagsten rang (Elève-Aspirant) dadelijk tot Aspirant-Ingenieur is aangesteld . . . en dat hij dus dadelijk den rang en het tractement van een eerste luitenant der Genie bekomen heeft. . .

Ik had niet gedacht U nog de zeer treurige tijding te moeten overbrengen dat onze vriend Nierstrasz ¹⁾ te Gorinchem gisteren avond bezweken is aan de ziekte, waarvoor hij zoo bevreesd was, de roodvonk namelijk. . . Hoe ijdel en onbestendig is alles! Mogten wij het in vreugde en voorspoed maar meer beseffen! Gij zult Uwen broeder die rouwmare wel voorzichtig mededeelen".

(7 Mei 1836) „. . . P.S. . . . A propos! Immerzeel heeft Prof. van der Hoeven in den arm genomen. De man wil volstrekt zijne relatie weer met mij aanknoopen. Hij weet dat ik ten minste een paar nieuwe bundels ter uitgave gereed heb

1) Mr. Cornelis Johannes Nierstrasz, rechter ter instructie, schoolopziener en kapitein van de schutterij.

liggen, enz. Ik heb van der Hoeven verzocht hem te zeggen, dat ik op geenerhand manier weer in eenige betrekking tot hem komen wil, en dat ik mij verheug, door hem zelven de aanleiding gekregen te hebben om onherroepelijk af te breken. Adieu”.

Immerzeel is dus van de baan; en den 2en Nov. 1836 kan Tollens bovendien schrijven: „. . . A propos! van het bewuste Tuiltje bij Immerzeel, dat mij zoo lang een doorn in 't vleesch geweest is, ben ik weêr eigenaar en bezitter. Daaroemtrent nader . . . (volgens brief 17 Jan. 1838 werd het voor f 200 afgekocht).

Kort tevoren had Tollens een groot verlies geleden; zijne vrouw stierf op nieuwjaarsdag van 1838; terwijl, zoo als in de aankondiging staat, de harde slag nog verzwaaard werd door den zorgvollen toestand van zijnen oudsten zoon, „wiens tegenwoordig krankbed, naar alle menschelijke berekening, zijn sterfbed zal worden”. Die dood volgde spoedig. „Ik dank u, mijn Vriend!” schrijft Tollens 24 Maart 1838 aan G. T. N. S., „voor de bescheidenheid, die U weêrhouden heeft, mij aan mijne belofte te herinneren in de rampen, die mij getroffen hebben. Niet alle uwe confrères zouden zoo discreet zijn geweest. . . Nu kom ik mijzelven aanbieden . . . Mijne wonden bloeden nog wel pijnlijk en zullen zeker nooit geheel genezen, maar ik gevoel dat bezigheden eene heilzame afleiding zijn en dat ik, ook mijne ledige oogenblikken, niet met mijmeren moet slijten”.

Een nieuwe periode vangt thans aan, waarin G. T. N. Suringar de eenige uitgever van Tollens' werken is, terwijl zij bovendien bij hem gedrukt worden; het eerst verschijnen „Dichtbloemen, bij de naburen geplukt” die het „Tuiltje” vervangen.

Verwonderlijk is dat Tollens zich weder uit eigen wil contractueel aan eenen uitgever bond, waarvan hij nog niet zoo lang geleden heftig berouw toonde te hebben, en waarvan hij ook later weer groote spijt zal betuigen. Hij zag echter blijkbaar in dat de belangen van den uitgever ook de zijne waren; dat van de animo, liefde, energie en geschiktheid van

den uitgever het succes van zijn werk voor een deel afhing ¹⁾, en hij wilde véél, overal en door iedereen, gelezen worden. Daardoor ligt er over zijn dichterloopbaan een wolk van tragedie. Suringar moest aan den anderen kant ook als zakenman optreden; er was steeds risico aan een nieuwe uitgave verbonden en volksliefde vergaat soms snel; Tollens schrijft in de inleiding van Gedichten 1e deel 5e druk (1831):

„Men zou mij misschien van onoprechtheid verdenken, indien ik, naar waarheid nogtans, verklaarde dat ik dien bijval meer aan een bijzonder fortuin dan aan bijzondere verdiensten toeschrijve”. . . . „Meer dan mijn eigen roem is die der vaderlandsche letteren mij dierbaar: daarom wensch ik van harte dat éénmaal deze Gedichten, naar billijkheid, bij de minst lofwaardige moge gerangschikt worden, die wij vervolgens zullen bezitten”.

Men mag dit overdreven vinden, maar het lijdt volgens mij geen twijfel, dat Tollens meende wat hij zeide; en zijne profetie is ook bewaarheid.

Suringar moest ook secuur te werk gaan; nadrukken waren aan de orde van den dag; vooral in België hadden de nadrukkers vrij spel; en die nadrukedities vonden ook grif afzet in Nederland, tot groot nadeel der bonafide uitgevers die copierecht gekocht hadden. De wetten op den nadruk waren zeer onvoldoende; en daarom moest een uitgever zich althans zoo goed mogelijk dekken door zijn recht op copie tegenover derden zoo scherp mogelijk vast te stellen.

Dergelijke preciesigheden kon Tollens niet lijden, ofschoon ook hij zooveel mogelijk de nadrukken wilde tegen gaan; maar zegels, legalisatie van handteekening e.d. stuitten hem tegen de borst; alweer een psychologische kwestie.

En zoo was het ook met intekenlijsten, aankondigingen, enz. Contracten met Tollens móésten leiden tot onoverkomenlijke ziels-conflicten; wij zullen ze zien aankomen, zien stijgen, tot de dood tusschenbeide kwam.

1) Het groote nut dat G. T. N. S. b.v. zag in de spreuken, leerredenen enz. van Van der Palm deed hem tot een kostbare hernieuwde uitgave besluiten; hij maakte dat Van der Palm's werken in ieder huisgezin kwamen en deze was hem er dankbaar voor.

Het contract werd ten slotte geteekend ¹⁾, maar kostte aan Tollens nog eenige onaangename oogenblikken; den 5en Dec. 1839 schrijft hij aan G. T. N. Suringar: „Ik heb, mijn veel Geachte Vriend! uwe bezending van 22 November in de volkomenste order ontvangen, en bedank U wel hartelijk voor Uwe onbekrompenheid. Alles is in de perfectste order; niets ontbreekt er, zelfs niet de zegeltjes, die hierbij beschreven teruggaan. Ik heb een oogenblik in beraad gestaan, of ik mij om die zegeltjes boos zou maken, maar ik heb tot het tegendeel besloten”. En den 22en Febr. 1841 is het contract betaald: „Ik heb gisteren, mijn Waarde Vriend! de vijf zakken geld, goed verzegeld, wel ontvangen, en, gerust op Uwe accuratesse, dezelve ongeteld geborgen. . . Het zou mij spijten, indien de betaalde fragt van eenig belang geweest ware. Papier op 3 weken zou zeer voldoende geweest zijn. Hierbij het contract met de daarop gestelde quitantie terug. . . Ik zou U vriendelijker voor de prompte voldoening bedanken, indien ik het tegendeel niet gewenscht had . . .” (Rott. 22 febr. 1841).

Niet alleen het zenden van het geld, ook de briefport was duur: „hiernevens, mijn Vriend! de copy voor het 2de blad. Ik wenschte, dat ik middel wist, U die in 't vervolg goedkoop toe te zenden. Indien Gij daar weg op weet, zoo schrijf het mij. Die weg zou spoedig te vinden zijn, indien ik U al de copy in eens kon zenden, doch dat gaat niet: ik moet blad voor blad in mijne snipperuurtjes gereed maken” (12 Sept. 1838).

Brieven en boeken werden veelal per schipper (brief 6 Juli 1843, 15 Oct. 1853), of per diligence verzonden; den 15 Nov. '43 vraagt Tollens zijnen uitgever om hem „ten spoedigste per diligence acht exemplaren in losse bladen en met de omslagen . . . te zenden”. „Deze exemplaren wensch ik naar mijnen smaak, in zijden of satijnen bandjes te laten opmaken en er mijn portret, dat in steendruk zeer goed is uitgevallen, er bij te laten binden”. De exemplaren waren voor acht dames bestemd. Den 15 Oct. 1853 verzoekt hij exemplaren, waarmede hij haast heeft, per schipper tot Amsterdam en van daar per *spoortrein* te expediëeren.

1) Het is in mijn verzameling voorhanden.

Tollens was er zeer op gesteld dat zijn gedichten op waarde werden gehouden; in een brief van 3 Mei 1845 vertelt hij dat „de 9 deelen met een prachteditie van de Nova Zembla en een paar oude prulletjes er bij” op een auctie voor *f* 36 verkocht zijn; en in 1853 werd voor een exemplaar van zijn verzen *f* 200 betaald (brief van 15 Febr. 1853). „Mij dunkt, dat is prijs houden”, schrijft hij.

Hoe Tollens zelf ten opzichte van andere dichters dacht, hooren we in een brief van den 8 Febr. '47: „Er is thans weinig liefde voor de poëzy in ons land en de aankomende beoefenaars brengen haar geheel te gronde. Daar is nu weer een kwakzalver (Thijm heet hij, geloof ik) onder ons opgestaan, die met zijn Muze zulke wonderlijke luchtsprongen maakt, dat men er de handen bij in elkaar slaat”.

Tollens voelde zich meer en meer dichter en minder koopman; ook werd hij een dagje ouder en verlangde naar rust. In eenen brief van 8 Juni 1838 schrijft hij, dat hij ongesteld is geweest en zich voor de keus gesteld heeft zijne zaken te quiteeren of een associé te nemen. Het laatste is hem gelukt. En in 1845, op 65 jarigen leeftijd, deed hij zijn handelszaken geheel over: „Na den winter ga ik, als God wil, mijn rust nemen, om den avond van mijn leven op het land te slijten. Ik heb mij te Rijswijk een allerliefste gelegenheid aangeschaft. Ben ik daar eens op rust, dan zullen wij misschien spoedig met een bundel Laatste Gedichten kunnen aanvangen”.

Met Rijswijk vangt een nieuwe periode aan.

„Ik bevind mij hier voortdurend regt naar mijn genoegen, en zie in den avond van mijn leven de illusie verwezentlijkt, die altoos mijn zoetste droom geweest is, namelijk, om verwijderd van alle gewoel en beslommering der steden, mijn dagen op het land te mogen slijten. Het is hier alleraangenaamst, en ik heb hier vrij wat meer, en voor hart en hoofd vrij wat genoeglijker conversatie dan in het materieel Rotterdam. Tijdverveling is mij geheel onbekend, en boven alles verheugt het mij, dat mijne dochters zich hier zoo geheel naar haren zin bevinden, en ook gansch niet van zeer beschaafde en zeer genoeglijke verkeerung verstoken zijn.

Ik ben thans met Uw Broeder aan 't corresponderen over

een bundel Laatste Gedichten. De bemoeijingen deswegens zullen mij veel tijd kosten en eene aangename bezigheid zijn. . . Maar als de lieve natuur zich ontwikkelt, zooals sedert de laatste dagen, dan heb ik rust noch duur aan den schrijftafel: ik moet naar buiten, ik moet wandelen, mijmeren en droomen, en gevoel mij in de eenzaamheid toch nimmer alleen.

God geve U al het goede, dat mijn hart u wenscht. — Groet van ons de Uwen, en wees verzekerd, dat ik dikwijls — en nooit zonder liefde en vriendschap — aan U denk.

Hartelijk en opregt, t.t.

Rijswijk 8 Maart 1847.

Tollens.

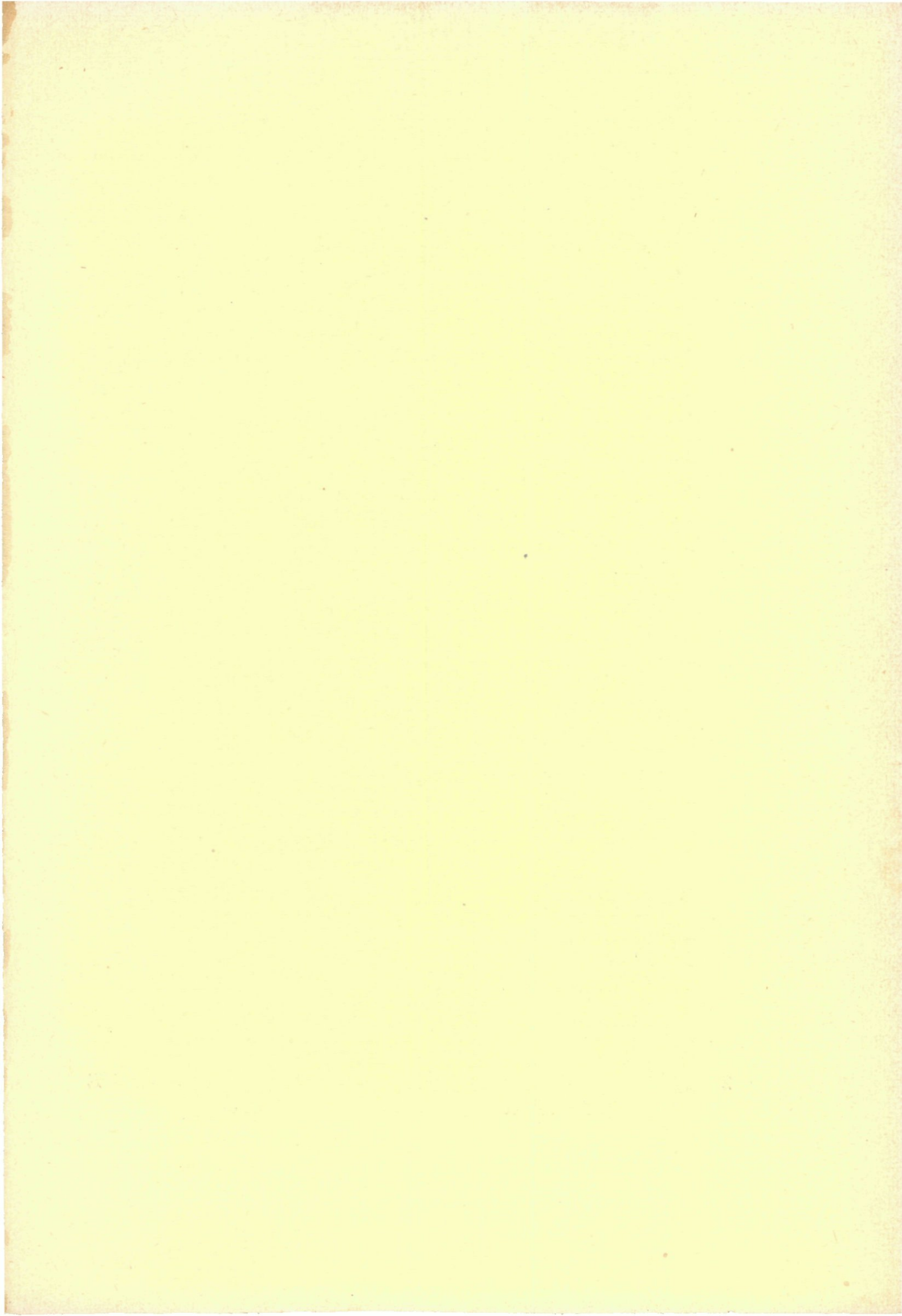
(Brief aan W. H. Suringar te Amsterdam).

Ook in den brief van 8 Febr. 1847 aan G. T. N. S. uit hij zijn genoegen in het buitenleven: „ . . . 't Bevalt mij hier des winters niet minder goed dan 's zomers; ik doe hier optische proeven met de sneeuw en heb er verleden week een vers op gemaakt”.

En op oudejaar 1853 schrijft Tollens aan G. T. N. Suringar: „Vriend Suringar. . . Met mijn gezondheid gaat het hier op mijn dorpje voortdurend gezegend, . . . 't is in mijne afzondering, zonder eenige gezette bezigheid, zonder eenige bemoeijing met theologische, politike, commercieele kwestien hoegenaamd, een groot geluk, dat ik niet weet wat tijdverveling is.

De Goede God zij ons en de onzen nabij! Dikwijls sla ik de oogen rond en denk dan: Waarmede heb ik toch zooveel goeds verdiend, dat duizenden missen? Gezondheid, kleederen, voedsel — en in den langen winter een warme haard en dekens op mijn bed. — Hoe velen, nog wat beter en reiner van harte dan ik, hebben het hier nog wat slechter! Maar wij spelen hier blindenmannetje. Dankbaar zijn, is al wat wij kunnen”!

Het dichten ging Tollens niet altijd zoo gemakkelijk af; 25 Maart 1841 schreef hij aan G. T. N. Suringar: „zoo druk, als gij schijnt te veronderstellen, maak ik geen verzen, en schoon de mogelijkheid bestaat, als God mij nog eenige jaren levens schenkt, dat er een 2e deel van de laatste verza-

22. TEEKENINGEN IN SEPIA VAN CH. ROCHUSSEN VOOR DE
UITGAVEN VAN TOLLENS' GEDICHTEN

meling verschijnt, is het er echter nog verre van af, dat ik daaraan reeds nu zou kunnen denken. Zonder er opgewektheid of behoefte toe te gevoelen, of door een denkbeeld verrast te worden, kan ik met geen mogelijkheid gaan zitten rijmen. Er zou voor mij geen pijnlijker arbeid in de wereld zijn. Evenwel, er komt nu en dan een stukje bij, maar ik voldoe mij zelf hoe langer hoe minder en ik wenschte wel de helft van al het gedrukte in 't vuur te kunnen werpen". — In 1848 was de noodige opgewektheid er blijkbaar in hooge mate, want den 22 Jan. 1848 schrijft Tollens: „. . . Gij kunt U niet begrijpen hoe Uwe confrères van links en regts mij aanklampen sedert men denkt dat ik meerderen tijd heb of sedert men gezien heeft, dat ik toch ook voor anderen, met name Kruseman, iets gedaan heb. Gij zoudt verbaasd staan van al die brieven, voorstellen, aanbiedingen enz. Ik laat dat alles onbeantwoord. Alleen Van Lennep heb ik niet van 't lijf kunnen houden, en mijn ouden stadgenoot Mieling¹⁾ heeft mij zoo lang met persoonlijke visites gekweld, dat ik hem iets voor zijn Letter- en Schilderkundig Album heb moeten toezeggen. Is onze bundel gereed, dan zal ik aan het vervolgen der Onuitgegeven Gedichten denken, en misschien doe ik U dan nog wel een voorslag voor 't vervolg, want ik voorzie, dat ik verzen zal blijven maken zoolang ik leef, ofschoon de geprojecteerde titel voor den bundel onveranderd moet blijven" (n.l. „laatste Gedichten"). En den 25en Dec. van 't zelfde jaar schrijft hij: „Ik maak thans meer verzen dan ooit. Ik maak ze gemakkelijker als ooit. En bedriegt mij mijn ijdelheid niet, ik maak ze beter dan ooit! Maar men troggelt ze mij op alle wijzen af. Om van een dozijn Almanak-redacteurs niet te spreken, daar komt nu Wit-huis met zijn Album, Mieling, Dr. Koetsveld, en zoo veel anderen! Den laatsten heb ik voor zijn Martha en Maria een stukje afgestaan, dat mij warelijk aan het hart ging. Terwijl ik schrijf komt daar alweer een Delftsche aanvraag voor de Delftsche armen, en nauwelijks heb ik die gelezen, of daar staat waarachtig Boudewijn voor mijn oogen! Er is geen doorkomen aan . . .". „Men haalt mij alles van onder de vingers weg", luidt het 30 Oct. 1849: „en zeker is in niet minder

1) C. W. Mieling, steendrukker aan de Noordblaak.

dan een vol dozijn jaarboekjes en mengelwerken dit jaar iets van mij opgenomen. Ik schei er dan nu ook vast mee uit. Maar het kost minder goede voornemens op te vatten, dan uit te voeren”.

De liefhebberij in verzen was groot: „Wat al circulairen en uitnoodigingen brengt het naderende jaar weer aan! De tweede serie der Bijbelsche vrouwen, de uitbreidingen van den kunstkronijk, een nieuw letterkundig Album te Haarlem, een poëtisch te Amsterdam, een dito te Utrecht, en de hemel weet, wat niet al meer! Hoeveel poëten er ook zijn, er komen er zeker te kort voor zooveel werk” (30 Dec. 1849). En Tollens gevoelde zich primus inter pares: „Ik hoop dat het debiet van den laatsten bundel in overeenstemming is met de eer die hij mij aanbrengt. Mijn schrijftafel is overdekt van Lofverzen en Lofspraken, gedrukt en ongedrukt van allerlei gehalte en waarde. 't Kost wat om er nederig onder te blijven! . . .” (11 Nov. 1848).

Ook de Koning erkende hem als den volksdichter bij uitnemendheid: „Bij de kleine stukjes ontvangt gij er een op 's Konings begrafenis. Zaterdag (dus voor eergisteren) liet onze nieuwe Sire mij beleefd uitnoodigen, om in den loop van dien dag bij hem te komen. Ik ging er nadenmiddag heen, denkende dat hij mij satisfactie zou vragen over eenige regelen in „de Gevels van de Huizen”, die men op hem heeft toegepast. Maar het geleek er niet naar! Hij ontving mij met een vriendelijken handdruk en gaf mij zijn wensch te kennen, dat het lijk zijns Vaders niet in den grafkelder zou worden gebracht, zonder door eenige regels van mij begeleid te worden. Wat zou ik doen? Weigeren mocht ik niet; in beraad nemen ging niet aan. Er bleef niets over, dan mijn woord te geven. Ik ijlde naar huis, maar kon dien dag geen letter op 't papier krijgen. Ik moest er ten minste eens op slapen. Zondag gordde ik mij aan en des avonds was ik gereed. 't Was voor mij, die anders zoo heel langzaam verzen maak en het werk ter zijde schuif, zoodra het mij inspanning kost of verveelt, een heldenstuk. Maandagochtend trok ik naar Fuhri (met geen ander uitgever bekend zijnde) en heden, Dingsdagochtend, ontvang ik de nette exemplaren, waarvan er een hiernevens gaat. Vligger is er zeker nooit een vers gemaakt, gedrukt,

Hier heb ik de Vreemdeling
smit gebakend, omdat het
altes anders krijgt van iemand
die naar de meij vraagt.
De beschaamer zelf kan onredelijk
zijn!

Laatste gedichten II deel

Hierbloeuen
by de Natuuren
geplukt.

uitgegeven en voor de Koninklijke familie gebonden bovendien”.

Den 29 Febr. 1847 kreeg hij een fraai geschenk: „Ik breek mijn brief nog open om U te zeggen, dat Uw confrère Kruseman op een alleredelmoedigste wijze mij voor mijn versje in zijn Museum van bijbelsche vrouwen beloont. Ik had daarvoor evenmin iets verwacht als begeerd. Ik beschouwde het als een bewezen dienst, waarom hij mij lang genoeg heeft moeten bidden. Op 't moment ontvang ik een expres voor mij gemaakte prachtige en analoge stoel (een zoogenaamde Voltaire¹⁾). Hij mag ook door U bij gelegenheid wel weten, dat ik zeer ingenomen ben met dat volstrekt onverplicht geschenk”. En in 1853 werd een medaille ¹⁾ en een buste te zijner eere gemaakt (zie blz. 109).

Toch is niet alles pais en vrede. Den 18 Febr. 1847 schrijft Tollens, dat hij langzamerhand zal aanvangen en „langzaam” voortgaan met de samenstelling der Laatste gedichten. . . . „Ik zal doen wat ik kan. Als wij maar eerst aan den gang zijn zal het wel vlotten. Uitgeven is voor mij altijd een zwaar-getilde en moeilijke taak geweest. Ik heb menige verwensching van zettters, drukkers en uitgevers naar 't hoofd gehad”. — Maar in Januari 1848 wordt hij zelf ongeduldig om den langzamen gang van zaken; Rochussen, die het vignet moet maken, houdt zich doof: „Ik heb mijn Vrind, alle mogelijke moeite, maar vruchteloos aangewend, om den heer Rochussen te spreken te krijgen. Ik heb zijn vader in den arm genomen, te vergeefs! Ik heb zijn zwager, die 's zomers in mijn nabuurschap is, aangeklampt, te vergeefs! Ik ben in den Haag naar zijne woning geweest, maar mijnheer was niet te huis. Ik heb een kaartje gelaten en een dringende boodschap er bij doch alles te vergeefs. — Herhaalde malen is hij mijn huis moeten passeeren om naar de buitenplaats van zijn zwager te kunnen komen, doch hij heeft mij laten liggen. Wat er aan hapert weet ik niet; 't is óf de verregaandste kunstenaars-nonchalance, óf het is afkeer om een lijstje om het vignet te teekenen. Zonder mij te vernederen en zonder laagheid, kan ik geen poging meer aanwenden, om hem te zien.”

1) Thans in het bezit van den heer Kolff te Rotterdam; deze bezit het, waarschijnlijk eenige, exemplaar in goud.

Ingesloten stuurt hij het vignet-ontwerp, waarvan hij 't idéé allerliefst vindt, maar wenschte „dat de oogen van de zangster wat meer naar boven geslagen en hare houding wat meer van de ontglippende lier afgewend ware . . .”¹⁾

En nu mijn Vrind! hoe is het! Zuster Anna, ziet ge niets komen? vraag ik dagelijks. 't Is, geloof ik, bijna zes maanden, dat ik geen proef gezien heb. Zullen wij niet weder beginnen? Naar mij zal nu niet gewacht worden. Wij kunnen voortgaan, zoo spoedig als gij maar wilt; dat wil zeggen, dat er iedere veertien dagen gemakkelijk een blad kan afgedrukt worden. Er zullen met het voorwerk 13 bladen vol komen. Gaarne had ik, om een bijzonder oogmerk, den bundel in de Meimaand gereed gezien. . . Gij ziet, de bordjes zijn nu tus-schen ons verhangen. De aandrang komt nu van mijne zijde. . .” (22 Jan. 1848). Maar blijkbaar paste spoed thans den uitgever niet; den 26 Febr. komt er weer een drangbrief, en den 16en April wordt Tollens zéér ongeduldig; de „bijzondere reden” is nog steeds geldende en de Meimaand vlak bij.

Een kwestie die parallel ging met die van de snelheid van drukken betrof Tollens' portret.

„Wat heeft men daar weer twee ellendige portretten van mij in 't licht gegeven! Ik zou welhaast, minder uit ijdelheid, maar om dat rampzalig conterfeitsel te verdringen, wenschen, dat er eens een degelijk portret gemaakt werd”, schreef Tollens 30 Oct. 1849. Er was een potloodportret van hem gemaakt door Kayser dat hem zeer behaagde: „Ik voor mij blijf altijd nog aan 't portret van Kayser hechten, dat met een geringe correctie, ook naar het oordeel van mijne kinderen, onverbeterlijk zou zijn” (ibid); en hij heeft dan ook dat „potloodportret aan den graveur Sluyter te Amsterdam gezonden” (ibid).

1) Ook van andere zijde kwam een ongunstig oordeel over deze schepping van Rochussen: „Had ge echter van iemand als Rochussen niet iets anders verwacht? Ik kan mij moeyelijk in die duttende of naar vischjes turende jongejuffrouw met hare getatoueerde linkerarm, de „Stoutert”, de geestige, naïve en toch zoo goedhartige Muze van Tollens voorstellen.” (Gebhard aan G. T. N. S. den 10en Oct. 1848).

Behalve dat potloodportret zijn er daguerreotypen gemaakt; Tollens heeft ze nog slechts vluchtig en niet in goed licht gezien, maar zij bevallen hem niet: „Zij zullen toch niet alle even strak en onvriendelijk zijn uitgevallen?” (ibid.). Na een jaar is de zaak nog niet verder; en Tollens herinnert zich omtrent de daguerreotype nog heel goed „dat, één althans, er geweldig onvriendelijk uitzag”; Sluyter vond, volgens Tollens, ook de potloodteekening het geschiktst, „verre te verkiezen voor de altijd doode, hoezeer dan ook volkomen gelijkende daguerrotipe” (ibid.). „Zijn gevoel is geheel en zonder eenige restrictie het mijne”. (16 Nov. 1850).

„Later zijn nog door een Haarlemsch kunstenaar andersoortige tipen (ik weet den naam niet) in profiel van mij gemaakt en wel op papier. Zij waren quasi voor een paar goede vrienden bestemd, die ze voor zichzelf verlangden. 't Is echter gebleken, dat ze tot model voor een medaille moesten dienen waarmee men mij voor een paar maanden, gelijk met zooveel andere dingen verrast heeft. Ook de overeenkomst der liniamenten is daarin perfect, maar ze zijn anders even zielloos als de Haagschen. Nog heeft men mij verlokkt om voor een beeldhouwer te poseren, die een marmeren buste van mij onderhanden heeft, waarvan het in klei gemaakt model allergelukkigst geslaagd is ¹⁾. — Een en ander deel ik U mede om U te overtuigen dat mijne ijdelheid ten aanzien van een afbeelding wel geheel en al voldaan is, en dat ik, alweder, met den Heer Sluyter wanhoop, dat er naar een daguerrotipe niet veel meer dan een ziellooze gravure zal te maken zijn” (ibid.); en dan komt Tollens weer op die potloodteekening terug die nog steeds bij Sluyter ligt.

Van een gravure kwam voorloopig niets; den 3en April 1854 schreef Tollens ²⁾: „Denkt ge nog over een nieuw portret, zoo zal ik deswegens uwe intentie wel vernemen. Ik zelf hecht er volstrekt niet aan”. „Ik ben het met U eens, dat een beeldtenis van mijn tegenwoordige leeftijd bij mijn vroegere bundels minder dan bij een der laatsten passen zou. Maar van alle de portretten (ik meen dat er nu reeds 13 gesneden

1) Dit model staat in het museum te Rotterdam; het is door Strackee gemaakt. 2) Naar aanleiding van eene nieuwe uitgave al zijner bundels in klein formaat, die bezig was gedrukt te worden.

zijn) deugt er niet een, zoo min als de daguerrotipen. Moet er een bij, dan zou ik U de kosten van een nieuwe teekening aanraden" . . . (31 Juli 1854).

Maar de teekenaar Spanier brengt hem weer tot een daguerreotype: „De heer Spanier had mij een beleefdheid bewezen en bij mijn dankzegging daarvoor bood ik hem mijn wederdienst aan. Hij vroeg mij één minuut zittens voor een daguerrotypist, die mij nauwelijks één halve minuut bezig hield. Een geestig woord had een lach op mijn gelaat gebragt en dat ziet er daarom zoo vroolijk uit, 't geen niet in mijn karakter ligt. De gelaatstrekken zijn sprekend, maar de oogen, die de daguerreotype nooit goed teruggeeft, moeten getoucheerd geweest zijn. — Door tusschenkomst van den Heer Spanier zou dezelfde daguerrotypist wel een nieuwe afbeelding van mij kunnen trekken, waarin ik wat minder meesmuilde". Blijkbaar op verzoek van den uitgever zal hij „gaarne nog eens voor den Haagschen daguerrotypist gaan zitten" (7 Dec. 1854). Maar „het weer is nu te ruw en te koud om onder het dakraam van den daguerrotypist te gaan zitten. Zoodra dat wat gunstiger is, zal ik ten dien einde naar den Haag gaan" (26 Jan. 1855). „De gediensstige Spanier heeft mij reeds doen weten dat hij wel voor een warme plaatstoof zorgen zou, indien er haast bij het werk was; — doch het is geen reizensweer" (15 Febr. 1855).

Een toevoeging die kwaad bloed zette volgt hierop: „Er zal nog alweder een nieuw portret *en grand genre* moeten komen. 'k Had het reeds vóór jaren half aan den verplichtenden Buffa beloofd en mijn verplichting wordt dagelijks grooter. Maar geduld! 't zal aan het Uwen geen kwaad doen en 't komt er op één min of meer niet aan" ¹⁾. De kwestie betreffende dit portret laten we verder onaangeroerd.

In den brief van 12 April 1855 heeft Tollens het over het al of niet toevoegen op den rok van de gravure van ridderordens: „. . . ik hecht daaraan niet de minste waarde; zij kunnen de gelijkenis niet vermeerderen, want ik draag zelfs bijna nooit een lintje. . . De zaak is mij te beuzelachtig. Hecht gij er waarde aan, ik verzet er mij niet tegen, alleen

1) Dat portret van Buffa hangt o.a. in het Rotterdamsch museum en is niet flatteerend; T. heeft er een zeer scheeven mond.

wensch ik het dan met zekere bescheidenheid gedaan te hebben. . . (12 April 1855).

„De daguerrotype van Spanier of Bukman vond ik onverbeterlijk,” schrijft Tollens 25 Mei 1855. „Of men die later bedorven heeft, is mij onbekend. Maar wat de gravure van Sluyter betreft, die gij uitstekend noemt, 't is het erbarmelijkst portret, dat er ooit van mij gemaakt is. „Wel foei, riep mijn kinderen, dat is afzigtelijk”, en ieder, dien ik het heb laten zien, trok er met een glimlach de schouders voor op. . . 't Spijt mij (maar ik moest mijn gevoelens te dezen aanzien even als dat omtrent andere bijzonderheden, voor mij zelve houden) — 't spijt mij zou ik anders zeggen, dat de daguerrotype niet door den bekwamen teekenaar van Spanier op steen gebracht is, zooals ik dacht dat de intentie was. De wat minder lagchende afbeelding dan de vorige zou een onverbeterlijk portret hebben kunnen opleveren”¹⁾.

De gravure werd echter toch voor de kleine editie gebruikt, wat Tollens spijt (die echter de laatste proef had goed gekeurd, zooals we hieronder zullen zien)²⁾. . . „Men wil algemeen, dat ik er zoo norsch en terugstootend niet uitzie. Ik had gehoopt dat bij de nette editie, het zeventiende portret, dat er is bijgevoegd, het best geslaagde geweest zou zijn. Doch het zij zoo! Op onzen leeftijd mag men geen pretentie op flattering maken . . .” (25 Febr. 1855).

Behalve het ongeduld over de langzame uitgave der nieuwe editie, benevens de spijt over het z. i. leelijke portret, kwam er nu nog bij dat dit portret apart verkrijgbaar werd gesteld. „Het spijt mij, mijn Vriend! dat ik na onze jongste en vriendschappelijke correspondentie verplicht ben U een andersoortigen brief te schrijven. 'k Heb met verwondering en leedwezen gezien, dat gij het deerlijk mislukt portret ook afzonderlijk en in verscheiden formaten verkrijgbaar stelt. — Gij hebt wel eens over min belangrijke zaken mijn opinie gevraagd, waaromtrent ik echter nooit mijn gevoelens heb willen doen gelden, maar ter dezer zake hebt ge mij ten eenen-

1) Alle drie daguerreotypen van Tollens zijn nog in de collectie; waar de potlood teekening van Kayser gebleven is, is mij nog niet bekend. 2) De met de handteekening van Tollens voorziene laatste proef is nog voorhanden.

male onkundig gelaten. 'k Zou U ten opzichte van dien aparten verkoop gezegd hebben, dat zulks geheel tegen mijne intentie streed; — dat ik mij het poseren alleen had laten welgevallen om aan uw verlangen te voldoen tot de bijvoeging van een portret aan de nieuwe editie, waaraan ik zelf niets hechtte; maar dat ik den afzonderlijken verkoop ervan volstrekt niet wenschte”.

„De aankondiging is onjuist, dat het voor U gemaakte portret naar de jongste daguerrotype is vervaardigd. De photographie ('t geen wel hetzelfde beteekent), voor de Heeren Buffa gemaakt, is van later datum. Niet minder abusief is de kennisgeving dat het portret *welgelijkend* is. Wat valt het bij dien laatsten eenvoudigen steendruk af. Ieder, die mij kent, ziet het met een glimlach aan of haalt er de schouders van op. 'k Was het capteren en reflectie maken moede en heb daarom de weinig verbeterde revisie zonder verdere aanmerking teruggezonden en er stilzwijgend mijn handteekening bijgevoegd. — Had ik echter uwe intentie slechts in de verte kunnen gissen, ik zou niet voor dat portret hebben geposeerd, noch (al ware het geen caricatuur geworden) mijn handteekening er aan hebben toegevoegd. . . Doch ik dwaal af en zeg meer dan ik voornemens was. Praatte ik nog langer voort, 'k zou misschien over het pijnlijk gevoel uitweiden, dat mij wel eens aangrijpt bij zien van lofgevende en aanprijzendeannoncen, mijn liefhebberijwerk betreffende, en waardoor ik niet geloof, dat een enkel exemplaar meer wordt verkocht.

Doch ik heb van het vak geen kennis. Verschoon mijn overtollig geschrijf en denk slechts over de hoofdzaak eens na.
Rijswijk 28 Sept. 1855. t.t. Tollens.

Tot overmaat van ramp kwamen nu nogannoncen en in-teekenlijsten de gemoedsrust van Tollens verstoren; want hij verneemt van zijn zoon uit Batavia dat daar in alle dagbladen en tijdschriften zijn naam pronkt, „in groote letters met een aantal regels tot (zijnen) lof in kleinder letters er onder” een en ander voor een goedkoope uitgave der gezamenlijke dichtwerken. . . „Uw afkeer van soortgelijke aanprijzendeannoncen kennende ,waardoor men, naar uwe meening, auteurs en dichters in den rang van paardrijders en koorddansers stelt, zal ik U door dit bericht geen genoegen doen; maar ik moet

er bijvoegen dat de inteekenlijsten die hier te Batavia in alle societeiten en reuniën geëxposeerd liggen, van boven tot onder met naamtekeningen volloopen. — 'k Ben echter wel zeker dat, ook zonder dat kunstje, van een goedkooper editie hier geen exemplaar minder zou worden verkocht, enz". En Tollens verneemt van verschillende zijden, dat ook in Nederland „met inteekenlijsten wordt rondgelopen". „'t Is toch recht jammer dat men een respectabel vak van handel door soortgelijke kwakzalverige bedelarij verlaagt. . ." (25 Sept. 1855) ¹).

De explosie tusschen G. T. N. Suringar en Tollens kwam. Daartoe werkte zeker ook Tollens' gezondheidstoestand mede. Reeds den 26 Mei 1848 schreef hij aan Suringar: „Ik ben thans weer vrij wel, maar zoo moedig en krachtvol als anders des zomers, gevoel ik mij niet. Ik heb wel eens hooren zeggen, dat de ouderdom met gebreken komt: misschien bevat dat praatje waarheid". Later krijgt hij er zekerheid van: „Ik ben, mijn Vriend! sedert eenige dagen lijdende aan de gedistingeerde, maar pijnlijke ongesteldheid, die podagra heet. Dat maakt mij het bukkende zitten en schrijven nog al moeilijk. . ." En den 12en April 1855 lezen wij op het eind van eenen brief: „de oude heer van Marle is afgeleefd even als ik. . ." — Zijn ouderdom, de podagra en zijn psychologische afkeer van reclame maakten Tollens waarschijnlijk extra prikkelbaar".

G. T. N. Suringar antwoordde hem op een langen brief met zijne bezwaren en verwijten in een brief van 6 bladzijden 4°. En op dezen antwoordde Tollens den 28 Nov. 1855; hij is nu gekalmeerd ²), schrijft weer van „mijn Vriend" en t.t. Tollens. In dezen brief geeft hij een beschrijving van zijn leven als auteur: „Wellen er soms onaangename gewaarwordingen in mij op, uit den verkoop mijner liefhebberijen en wat daaraan vast is, voortspruitende, 't is mijn eigen schuld. 'k Had nooit een publiek auteur moeten zijn, want er is geen ongeschikter of onvoegzamer werkman

1) Den 30en Dec. geeft hij in een brief ook lucht aan zijn ergernis over de bombarie en logens in de Javasche couranten (die couranten zijn in de collectie evenals Suringar's advertentie tegen inteekenlijsten).

2) Dit blijkt ook uit den brief van 24 Nov. 1855 die achteraan wordt vermeld.

voor een uitgever dan ik. Hoe ik er dan toe gekomen ben? 'k Heb nu de pen in de hand en den tijd. 'k Wil het U eens in vertrouwen vertellen. De ongelukkige geschiedenis van het jammerlijk portret heeft er niets mee gemeens, maar geeft er toch aanleiding toe.

'k Had wel nimmer aan eenig profijt van mijn letterliebberijen gedacht. Integendeel: zij hebben mij in den aanvang geld gekost. Eenige boekgeschenken of andere kleinigheden mogten mij er later voor gezonden en door mij aangenomen worden, maar dat was alles en nog meer dan ik begeerde. Doch ('t zal nu wel haast veertig jaar geleden zijn ¹⁾), daar had ik een vers van mijn maaxsel op 't huwlijk van den Prins van Oranje met de Russische grootvorstin in de Haag-sche maatschappij Diligentia voorgelezen, of de boekverkooper Allart, dien ik niet kende, schelt bij mij aan. 't Was om mij te vragen of hij dat gedicht uitgeven mocht en er mijne vrouw, die er bij zat, een betamelijk presentje voor mogt aanbieden. Zij knikte mij met een glimlach toe en 't accoord was gesloten. Toen ik van het sierlijk gedrukt vers een pak met exemplaren ontving, was er een brief van den speculant bij, waarin hij mij met vele dankbetuigingen bekende, niet te weten, welk cadeau mijne vrouw het aangenaamste zou zijn en dus de keus aan haarzelve overliet. Maar opdat ik weten zou wat hij er voor over had, zond hij er voor het Gedicht van 520 regels een kassiersbriefje van f 520 bij, zonder zelfs quitantie of eenig bewijs van verkoop of overdragt te vragen. — Daar werd de eerste stap op mijn dwaalweg gezet en het besluit genomen om negotie in verzen te doen, al bestemde ik dan ook al het provenu tot huiselijke presentjes. De eene verleiding volgde op de andere. Ik weet ze niet alle meer, er word niets van op mijn kasboek genoteerd. — Aan Wijt gaf ik een gelegenheidsstukje van misschien 80 regels te drukken en op den spoedig invallenden St. Nicolaasavond kwam hij met den hoed in de hand, vragen of hij aan mijn kinderen uit erkentenis een feestpresentje geven mogt, en na verkregen vergunning, telde hij 20 gouden tienguldenstukjes op de tafel uit. Van een aantal minder en meedersoortige verlok-

1) Het was in 1817. Tot 1817 zijn er van Tollens reeds verscheidene losse gedichten en 4 bundels gedrukt (Tuiltje, 3 deelen Gedichten).

selen staan mij nog twee der voornaamsten voor den geest, het eene van de firma Du Mortier voor mijn vers op Borger ¹⁾, het andere van Loosjes voor mijn vers op het Koster's eeuwfeest, alles zonder eenig verband mijnerzijds! 't Was te zamen een noemenswaardig sommetje geworden. Middelerwyl kwam Immerzeel, na het verdriet dat hij mij had aangedaan, met financieele proposities tot mij, en ik was nu sluw of zwak genoeg geworden, om — onder strikte bepalingen evenwel — een auteurcontract voor de uitgave van twee bundels, Nieuwe Gedichten ²⁾ met hem te sluiten, waarin alle de zoo ruim vergolden verzen opgenomen zouden worden. — 't Was toen voor 't eerst dat ik mijne handteekening als koopman, in een andere betrekking dan die van verfverkooper zette. Twee of drie jaren later, zouden de fondsartikelen van Immerzeel worden verkocht ³⁾, en mijn Vriend, W. H. Suringar trad bij mij in, en deelde mij mede, dat zijn broeder plan had op het inkoopen van mijne Gedichten, en drong er op aan, dat ik hem voor 't vervolg en bij uitsluiting, onder billijke voorwaarden, tot mijn uitgever kiezen zou ⁴⁾. Waarom niet? 'k Was immers toen reeds een poëet van beroep! 'k Gaf hem met een handdruk mijn woord en heb het gehouden. Zelfs heb ik er later mijn gereserveerd regt op de bundels Nieuwe Gedichten afgestaan en ik was sedert in den volsten zin — uw auteur.

Of ik er berouw van heb? Dat verzeker ik U, maar berouw komt te laat. 't Is echter in de minste mate omdat ik mij vrij wat meer zou kunnen bevoordeeld hebben, als ik eigenaar van mijn werk gebleven was, — maar toen ik in 't genoemd Zondagsblad van den 11den de *goedkoope* uitgaaf van mijn dichtwerken, met de afzonderlijke offerte van 't welgelijkend portret weer aangekondigd zag, en er niet slechts vlak naast de Hoalloway pillen zag aanbevolen, maar onmiddellijk er boven het goedkoope Keukenboek, ter vervaardiging van verschillende spijzen, zag te koop geveild — toen werd ik bleek van schaamte, of, wilt ge 't, van gekrenkten hoogmoed; en als ik mij voor den geest haal, dat ik eerdaags weder mijn

1) 1821. 2) 1821. 3) 1835! 4) Uit den brief van 20 Febr. 1835 blijkt, dat Tollens zelf den wensch koesterde G. T. N. Suringar als zijnen uitgever te krijgen; cf. blz. 118 en 125.

onvoldoende handteekening door den plattelandsburge- meester, die er mij om uitlucht, zal moeten laten verifiëren dan ril ik of ik de koorts kreeg. Geloof mij, mijn Vriend! als ik met verdubbelde teruggaaf van alle de ingezamelde honorariums mijn letterliefhebberijen weer tot mijn eigendom maken kon en daarmee alle de onaangename indrukken uitwisschen — ik bedacht mij geen oogenblik.

Maar het wordt tijd, dat ik eindig, hoe veel ik nog over dit chapiter zou kunnen zeggen. Ten slotte, en de hoofdzaak, waar meê ik aanving, betreffende, nog een enkel woord.

Gij spreekt meer dan eens in uwen brief van de erkentenis, die gij mij zoudt schuldig zijn. Welnu, los dan een klein payement van die schuld af door toe te geven aan mijn eigenzinnigheid en mijn afkeer van het denkbeeld dat ik mij tot een onderworpen en bezoldigd broodschrijver heb gedgegradeerd. Mijn eisch zal maar gering zijn. Laat, dat bid ik U, de mij zoo hinderende aankondiging van den afzonderlijken verkoop van 't portret achter blijven en wees in deannoncen van mijn arbeid zoo min lofgevend en aanprijzend als maar mogelijk is. Straf mij voor de dwaasheid, die ik begaan heb en die mij zoo innig rouwt, niet te streng. . . A propos! zou eene „min kostbare” uitgave van mijn bundels niet fatsoenlijker klinken dan dat keukenboekachtig *goedkoop*? Doch genoeg! Zie daar 6 octavoos blaadjes voor Uwe 6 in kwarto. 28 Nov. 1855. t. t. Tollens.

Tollens toestand ging intusschen achteruit.

Rheumatiek en podagra werden erger: „Ter beantwoording van Uwen . . . brief van den 25” schreef hij 1 Juli 1856 aan Suringar, „moet ik U bekennen, dat ik sedert de maand December en dus sedert een half jaar bijna onverpoosd aan mijn kamer gebonden ben. Rheumatische en podagreuse aanvallen hebben mij half verlamd en mij de stem benomen. Ziek gevoel ik mij anders niet. Ik slaap nog rustig en heb van tijdverveling geen last. . . De doctor voorspelt mij, dat de zomer mij wel weer wat opknappen zal, doch mijn hoop daarop is gering, want de bloeitijd is voor mij ten einde. Lees en schrijfwerk is en blijft mijn genot. — Het verheugt mij dat met den herdruk van de kleine editie nu een rappen

voortgang schijnt gemaakt te worden. Voortgaande zooals in den laatsten tijd, kunnen al de deeltjes dit jaar wel gereed komen. . .” Den 26en Juli schrijft hij van „gekrabbel dat ik half liggende en staande in mijn koepel schrijf, waar mij al het noodige ontbreekt. Elken ochtend wandel ik er strompelend heen, God dankende dat ik een aangename tuin achter het huis heb, waarin ik lucht kan scheppen. Ik heb het zeer op de borst. Mijn stem is weg en mijn voeten zijn lam. . .”

Den 9en October schrijft hij ten slotte: . . . „Het verval mijner krachten duurt altoort. Gaan en spreken kan ik genoegzaam niet meer. Schrijven, hoewel langzaam, maar toch vrij slordig, gaat nog het best. — Vergeef mij wat ik mij, zonder regt, ter uwen aanzien mogt hebben aangematigd, terwijl Gij mij Uwe erkentenis bij herhaling hebt betuigd. Ik ben weer moê. — Wees welmenend gegroet van
9 October 1856. t. t. Tollens”.

Zoo eindigde de laatste brief weer op vriendelijke wijze.

Tollens hield het nazien der proeven werkelijk tot het einde toe vol. „Onze waarde Vader, de heer H. Tollens Czn., is gisteren middag overleden, hebbende de pen in de hand corrigeerende blz. 129 en volgende van D. XL gedicht 1 zijner Gedichten kleine uitgave”, (brief 22 Oct. 1856 van Mr. H. P. J. Tollens); en 7 Sept. (1857, naar aanleiding van foutieve gedrukte mededeelingen): „Onze waarde doode is ingesluimerd doch zóó rustig, dat het alleen kenbaar was aan het nederzakken der beide armen, zoodat eerst de pen, daarna het proefblad zonk. Mijne zuster Louize sloeg toen de arm om 's mans hals, vermits hij nog flauw ademde, maar die adem ontvlood ongemerkt . . . Mijn Vader heeft nog wel een kwartier lang na zijn dood op de stoel vertoefd waarop hij overleden was. Hij zat daar zoo rustig en kalm, dat ik bijna die rust niet durfde storen welke ik, sinds eenige dagen, zoozeer voor hem had gewenscht”.

De dood van Tollens werd aldus aangekondigd:

Het heeft den Almachtigen behaagd op heden, tot onze innige droefheid, onzen geliefden Vader en behuwdvader, de heer Hendrik Tollens Caroluszoon, in den ouderdom van 76 jaren, na een langdurig lijden, tot zich te nemen. Wij danken Gods goedheid die de ons zoo waarde overledene zacht

deed insluimeren tot beter leven, zonder hem de smart des doods te doen gevoelen. Dankbaar voor 's mans langdurig bezit, misgunnen wij hem de welverdiende ruste niet, verzekerd als wij zijn, dat het sterven hem gewin was.

Ons van Uwe deelneming verzekerd houdende en met den wensch, dat UEd. lang voor treffende verliezen moogt bewaard blijven, hebben wij de eer ons met bijzondere hoogachting te noemen,

WelEdele Heer, U Wel Ed. bedroefde Dienaars en Dienaresse H. P. J. Tollens. Uit aller naam.

„Tollens heeft deze aerde verlaten”, schreef de Gazette van Gent 25 Nov. 1856; „minder juist zou men zeggen, dat hij niet meer leeft; want zoolang er nog herten zijn, die voor Nederland en zijne schoone tael kloppen, zal de eigenlijke Tollens, gelijk hij zich aan ons heeft geopenbaard, in aller ziel, in aller mond blijven leven”.

TOEVOEGSEL

Tollens was een bewonderaar van Bilderdijk en verzamelde al het mogelijke van hem.

In een brief aan Suringar schrijft hij over zijne Bilderdijkiana: — „Ik bedank mijn zeer geachte Vriend S. . . voor het keurig toegesteld exemplaar van het artikel over Bilderdijk uit de Kunstspiegel. 't Is alweer voor mijn bibliomanie een regt aangename aanwinst! Ik verbeeld mij van en over Bilderdijk een colection te bezitten, die alleen door die van mijn vriend Klinkert overtroffen wordt”.

En den 24en Nov. 1855, toen Suringar hem weder een bijdrage voor zijn verzameling gezonden had, antwoordde hij: „Ik heb de Catalogus van v. d. Hoek voor mij liggen. De verzameling van Bilderdijk is nog al interessant, doch lijkt niet naar de mijne. Trouwens ik zou de mijne niet gaarne voor die van Klinkert willen ruilen. Hij had meer teekeningen en manuscripten van B. dan ik, doch ik ontbeer de zoodanige ook in 't geheel niet, en overigens is mijn exemplaar veel netter dan het zijne. Ik mis maar ééne kleinigheid, die in 't bezit is van vriend de Vries te Haarlem, maar die ook Klinkert ontbrak: 't is de Recensie van twee geschriften van Meerman, die in de Schouwburg (bij Immerzeel uitgegeven) voorkomt.”

En zooals Tollens ten opzichte van Bilderdijk, was Bogaers ten opzichte van Tollens: „Mijn Vriend Bogaers”, schrijft hij in een brief van 30 Dec. 1855, heeft mijn tusschenkomst bij U ingeroepen. Hij is een bibliomaan even als ik, schoon van verschillenden vorm. Gelijk ik een oprakelaar ben van alles wat ik van Bilderdijk magtig kan worden, zoo is hij — nog wat kleingeestiger — een verzamelaar van alles wat hij van mij kan vinden. Op de auctie der Bibliotheek van den Hr. Schouten te Dordt heeft hij doen inkoopen alle de handschriften, die er van mijne bundels, bij Immerzeel uitgegeven, aanwezig waren, en die waarschijnlijk door den uitgever aan zijn protecteur Schouten waren gecedeerd of verkocht. Mijn Vriend Bogaers heeft er ruim f 200,— voor besteed. Nu vraagt hij mij of Gij ook in 't bezit gebleven zijt van de manuscripten mijner bij U uitgegeven bundels en of hij die, in dat geval, door mijne tusschenkomst, ook magtig zou kunnen worden, namelijk door ze van U te koopen. Ik herinner mij van die geschriften, die waarschijnlijk meestal kladden zijn, bijna niets, en 't is mij wel nooit ingevallen, de handschriften, waarvan ik het copyrecht heb afgestaan, als mijn blijvend eigendom te beschouwen. Mogt gij ze niet bewaard hebben of er geen afstand van willen doen, laat het dan mij maar weten; maar mogt gij ze willen overdoen, correspondeer dan liever deswegens met den Heer Bogaers zelve, dewijl ik geen gepatenteerd makelaar ben”.

De manuscripten van Tollens' werken zijn voor een gedeelte bewaard gebleven; van andere zijn de laatste drukproeven, ingebonden, voorhanden; ook eenige oorspronkelijke teekeningen van Eerelmans en Rochussen zijn in mijn collectie aanwezig.

Ten slotte volgen hier nog eenige bijzonderheden over de in het begin van dit artikel genoemde personen.

Willem Hendrik Suringar werd geboren te Leeuwarden in 1790 en overleed in 1872 te Amsterdam. Hij was o.a. de stichter van „Nederlandsch Mettray” en van de vereeniging tot zedelijke verbetering der gevangenen. cf. o.a. Dr. E. Laurillard, *Levensschets van W. H. Suringar*, 1873; Oberman *Verwaarloosde en misdadige jeugd* 1922, Hst. 3, 4, 5.

Gerard Tjaerd Nikolaas Suringar, jongere broeder van

W. H. Suringar, werd geboren te Leeuwarden in 1804 en stierf aldaar in 1884. Hij begon in 1822 een boekhandel en uitgeverszaak, voerde de eerste ijzeren boekdrukkers in Friesland in, en bekleedde in de Vereeniging tot Bevordering van den Boekhandel van 1845—49 het voorzitterschap. Behalve bundels van Tollens gaf hij in de eerste periode werken van Bilderdijk, Da Costa, Des Amorie van der Hoeven, Uilkens en Van der Palm uit. cf. Mart. Nijhoff, G. T. N. Suringar, het leven van een boekhandelaar-uitgever, 1886.

Mr. M. C. van Hall, geb. 1768 te Vianen, overleden 1858 te Amsterdam, was staatsman en dichter.

Mr. Rhijnvis Feith, geb. te Zwolle den 7en Februari 1753, „was”, volgens een oordeel uit Tollens' tijd, „een der beroemdste dichters, die den Nederlandschen zangberg vele jaren ter sieraad verstrekke . . .”. Hij overleed den 8en February 1824 (Verwoert Vaderl. Woordenboek 1851).

J. L. Nierstrasz Jr., geb. te Rotterdam 14 Maart 1796, „een der voortreffelijkste dichters, wiens uitgegeven werken van zijnen edelen Godvereerenden dichtgeest getuigen. Hij overleed den 2en Augustus 1828 te Aarlanderveen. . . Het mogt hem gebeuren driemaal het eermetaal door beantwoorde prijsstoffen te verwerven”. (Verwoert). Zijn „John Howard”, „Frans Naerebout” en „Gedichten” werden resp. in 1823, '26 en '27 door G. T. N. Suringar uitgegeven.

W. H. Warnsinck Bzn. werd in 1782 geboren te Amsterdam en stierf aldaar in 1857. Hij was „een echt vaderlands dichter, wiens beste stukken het vaderland en zijne groote mannen en hunne daden gewijd zijn” (Verwoert). „De Toekomst” werd in 1827 door G. T. N. Suringar uitgegeven. Hij was de medewerker van W. H. Suringar bij het Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen. Een uitgebreide verzameling van zijne kleine dicht- en prozastukken, van zijn vriend Tollens afkomstig, berust in het Bilderdijk-museum te Amsterdam.

J. Immerzeel, geb. te Dordrecht 2 Juli 1776, „is een ervaren dichter geweest. Hij wijdde zich sedert 1805 aan de boekdrukkunst. Als oorspronkelijk dichter verdient hij veel lof. . . Hij stierf in Juny 1841” (Verwoert).